

Albu, Ioan (Nagyszeben, Nagyszebeni „Lucian Blaga” Egyetem): *Az erdélyi városok önreprezentációja a középkorban a feliratok tükrében*

Előadásom azt vizsgálja, hogy a feliratok milyen módon váltak a városi önreprezentáció egyik eszközévé, hogyan tükrözik magát a várost, annak intézményeit, az elitjét, a közösség tagjait, testületi képviselőket, vagyis azt, hogy a város és lakói milyen módon-ábrázolják magukat az epigráfiai feljegyzések révén. Lévé, hogy ezeket a feliratokat nyilvános helyeken helyezték el – templomokon, világi vagy magán épületeken – jelentős szerepük volt a városi közösségről alkotott kép kialakításában. Szélesebb értelemben, a városi elit affinitása, hogy hangsúlyt helyezzen a méltóságjelvényekre és megemlékezésekre, jelentőséget tulajdonított az írásos és képi formális meg nyilvános emlékeknek. Ez az affinitás az írásos emlékek és képi megjelenítések révén a megörökítés és egyidejűleg a közvélemény befolyásolásának, az egyén, család és intézmények bemutatásának eszközévé válik. A feliratok úgy vannak kialakítva, hogy megőrizzék az egyéni vagy kollektív emlékezetet révén, hogy egy műemlékhez kötődnek, gyakran patronátusra való joghoz kapcsolódnak (*ius patronatus*), valamint ennek következtetésképpen a feliratok felállításának jogához (*ius inscriptionis*). Elemzésem során a középkori Kolozsvár epigráfiai önreprezentációját veszem górcső alá, egészen a 16. századig és összehasonlítva más erdélyi és egyes közép-európai várossal.

Ardelean, Livia (Kolozsvár, a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága):
Máramarossziget – 690 év az első forrásemlítése óta

Ebben az évben május 17-én 690 éves első említését ünnepelte a középkori Máramarossziget (*Zygeth*). A település neve egy I. Károly, magyar király által kiadott hivatalos iratban szerepel, melyet Máramaros tartomány (*de districtu seu provincia Maramorosiensi*) papjai, ill. templomi elöljárói kérésére állítottak ki. Az oklevél egy korábbi, május 14-én, Boleszláv esztergomi érsek által kiállított oklevél átiratát is tartalmazza. Tudjuk, hogy egy település nevének a megjelenése egy oklevélben nem a település születésének vagy megalapításának az időpontja. Nagy valószínűséggel erre valamikor korábban került sor, de teljes bizonyossággal nem lehet megállapítani.

Máramarossziget városának története különleges. A település története két, külön történettel rendelkező különböző típusú közösség fejlődéséhez kötődik. Egyfelől ott találjuk a közgyűlés vagy nemesi kongregáció keretein belül összegyűlő máramarosi nemeseket, intézmény, amely az évszázadok során helyi önkormányzatként és bíróságként működött. Másfelől a település a nemesek és Sziget királyi mezőváros polgárjainak öngazgatási központja volt, legalábbis 1385 óta, amikor először említik a megye nemesi kongregációját. Együtt a további négy királyi mezőváros nemesével (Huszt, Visk, Técső és Hosszúmező) az öt királyi mezőváros közösségét alkották, élén az öt mezőváros bírójával. Úgy tűnik, az utóbbi joghatósága (bár kevésbé kutatott téma) és külön-külön mindegyik mezőváros bírójának hatalma között átfedések voltak.

Az egyik legkorábbi említése Máramarosnak 1246-ból származik, Huszt városára vonatkozik és a Debreceni Református Kollégium levéltárában található. Az oklevelet bölényfejet ábrázoló nagy barna viaszpecséttel erősítették meg.

Egyéb okleveles említések a régi katolikus templomról és pápai tizedszedésről számolnak be. 1299-ben III. András magyar király úgy döntött, hogy minden máramarosi (az erdélyi egyházmegye peremén elhelyezkedő) katolikus templom az erdélyi püspökök joghatósága alá kerüljön, miután az Egri Püspökség is ugyanezt kérelmezte, ezzel lényegében egy régóta folyó vitára irányítva a figyelmet. Az esztergomi érsek által 1326 májusában kiállított oklevél megerősíti azt a feltevést, hogy Máramarosnak volt katolikus papsága, anélkül, hogy felsorolásuk megtörténne. Azt is megemlíti, hogy ők is jogosultak tizedszedésre azzal a feltétellel, hogy az érsek is részesüljön belőle, márkánként egy-egy dénár értékben. Gyakorta a középkori települések első említése a katolikus egyházzal kapcsolódó kötelezettségek felsorolásakor fordulnak elő. Máramarossziget esetében is ez volt a helyzet. Első említése egy 1326-os oklevélben történik, amiből viszont nem derül ki a település rangja. Egyes középkorászok szerint falu (*villa*) volt, mások szerint mezőváros. A település a pápai tizedjegyzékekben is megjelenik 1334 és 1335-ben az egyházat illető adókötelezettségek révén.

Az idők folyamán többször megerősítették a település kiváltságait, különösen a máramarosi románok által végrehajtott pusztítások után. Amikor az említett településekre, Sziget kivételével, a királyság "hospesek"-et telepített, egyúttal mentesítette őket a királyi adók terhétől. Az első jelentős kiváltság, amelyre a középkor folyamán számos alkalommal hivatkoztak, az I. Károly király által 1329-ben, a hospesek számára kiadott oklevél volt, a régi jogok felsorolásával. 1472-ben Mátyás király, aki többször is igénybe vette a máramarosi nemesek és lakók katonai segítségét, megerősítette az öt város régi kiváltságait. Akkor úgy tudták, hogy az öt királyi mezőváros régi kiváltságait a románok és a többiek ("et Alios") égették el. Ezt követően, Anna királynő 1504-ben újra megerősíti a kiváltságokat, majd 1546-ban II. Ferdinánd. Néhány

év múlva Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem újra megerősíti a kiváltságokat; 1649. január 23-án Rákóczi György, 1652-ben II. Ferdinánd, a 17. század végén pedig II. Lipót király erősítette meg. Az öt település további fejlődése szempontjából nagyon fontos a II. Ferdinánd által 1652-ben kiadott oklevél. A főpapoknak, báróknak, ispánoknak és alispánoknak, helytartóknak, kapitányoknak, várnagyoknak és helyetteseiknek, harmincadosoknak, vámszedőknek, adószedőknek, a városok és falvak lakóinak és bírának címzett oklevél a régi magyar királyok által nekik adományozott régi szabadságaikra (*Ipsia antiquae libertatis*) emlékeztette őket, melyek révén felmentést kaptak a harmincad és vámok terhe alól. Az oklevél megemlíti, hogy sokan megsértették e jogaikban, vám- és harmincadot szedve tőlük.

Máramaros királyi mezővárosainak gazdasági és társadalmi fejlődése, beleértve Máramarosszigetét is, szoros kapcsolatban állt a sókamara és a fiskus, ezek anyagi ügyeinek fejlődésével, a lebonyolított üzletek nagyvonalakban befolyásolva a települések előrehaladtát. Ezek az intézmények arra törekedtek, hogy a só kitermeléséhez szükséges alapvető emberi erőforrásokat biztosítsák, Rónaszék és további sókamara, főleg Máramarossziget számára. Ehhez külföldről jött, a sókitermelés és -szállításban szakosodott embereket alkalmaztak és fizettek meg, vagy betelepítettek egészen a 18. századig. A királyi vendégek (hospesek) betelepítése azzal is magyarázható, hogy a sókitermelés technikája a bányászatban három évszázad (14–17. sz.) alatt szinte semmit sem változott, az újítást a szakszemélyzet biztosítása jelentette, amely egyben a munka sokkal nagyobb hatékonyságát is jelentette.

Blazovich László (Szeged, Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára):
Kolozsvár, a szabad királyi város

Kolozsvár városi fejlődését a királyoktól kapott kiváltságlevelekben rögzített szabadságjogok segítették elő. V. István király hospeseket telepített a városba, akiknek — mint más esetekben is — a magukkal hozott jogok gyakorlását engedélyezte. Bár később az erdélyi püspöknek adományozta a települést, annak fejlődése nem állt meg, amit a Károly Róbert király oklevelében megfogalmazott kiváltságok bizonyítanak. A hospes község várossá alakulását bizonyítja az 1377-ben I. Lajos királytól kapott pecséthasználat.

Bár Kolozsvár nem tartozott a tárnoki városok (szabad királyi városok) közé, azok ugyanis zárt kört alkottak, ahová más városokat nem engedtek be, a budai joggal és a belőle kialakult tárnoki joggal élt. Ezt bizonyítja Szilágyi Mihály 1458-as és a budai tanács 1488-as oklevele. Továbbá az, hogy a Budai jogkönyv egy másolati példánya Kolozsvár számára készült. Még akkor is így áll a dolog, ha ismerjük bírósági fellebbviteli fórumként Nagyszebent tekintették, és nem a távol fekvő Budát. Kiváltságai alapján Kolozsvárt a 15. századtól mindenképpen a budai joggal élt királyi szabad városok közé sorolhatjuk.

Bodó Barna (Kolozsvár, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem): *Helytörténet és a közösség önképe*

Egy közösség önképe, illetve az önkép funkciója eltérő attól függően, hogy többségi, domináns helyzetű, avagy kisebbségi létben élő közösségről van szó. A domináns helyzetű nemzeti közösség létét, jövőjét békeidőben nem fenyegeti semmilyen veszély: az állam feladata a jövő biztosítása. A kisebbségek esetében viszont létező folyamat az asszimiláció, még akkor is, ha az állam korrekt, nincsenek asszimilációt erősítő intézkedései. Ugyanis a kisebbségi léthelyzetben az identitástartalmakat biztosító intézmények elérhetőségének az esélye csak akkor 100 %-os, ha a kisebbség helyi többséget alkot.

Szórványban az egyén társas lény mivoltának a megélése nem teljes körű, a más kultúrájú többségi közegben megszűnik az övéi közötti jelenlét otthonossága, magától értetődő mivolta – állandó nyomás alá kerül. Igazodási kényszerként éli ezt meg, ennek hatása a szórványosodás, vagyis a szórványhelyzet asszimilációra hajlamosító közeg illetve folyamat, legyen a végeredmény nyelv váltás, kultúraelhagyás vagy akár etnikai adaptáció.

Ebben a kontextusban válik fontossá a helytörténet – pontosabban a honismeret.

A honismeret a helytörténet fogalmával azonos regiszterben használatos – eltérő perspektívából. A *honismeret* a befogadó oldalról kezeli a kérdést, arra utal, mi az, amit magunkénak tekinthetünk, amit beépíthetünk önértékelésünkbe, amit megjeleníthetünk. A *helytörténet* a kutató, a feltáró, az értéket felmutató hozzáállást jelzi, amikor a helyi közösség kitermeli magából a helyi értékek felkutatóit, és támogatja a tevékenységüket. A történettudomány művelői szerint a helytörténet kifejezés kettős értelmű. „Egyrészt jelöli az adott hely (egy település, egy megye, egy kisebb táj, egy városrész stb.) múltját, pontosabban a múltra vonatkozó feltárt vagy a forrásokban rejtőző információkat, tehát egy ismerethalmazt, másrészt a történettudomány azon irányának megnevezésére szolgál, amely az adott hely (vagy valamely intézménye, üzeme stb.) múltját, a helyhez kötődő, valamely személy életét, történeti szerepét tanulmányozza a források segítségével, illetve a történeti események, jelenségsorozatok helyi tényezőit, sajátosságait mutatja be...” (Bényei Miklós, 1997).

Az otthon tudat, a ragaszkodás a helyihez-regionálishoz olyan érték, amely bárkit bármilyen helyzetben gazdagít. Ugyanakkor azt is észre kell venni, hogy a valahova tartozás érzelmi és ismereti megalapozása nem automatikus folyamat, nem alakítja ki kötelező módon sem a család, sem pedig az iskola. Ehhez valami plusz kell: a figyelem felkeltése, az egyén felkészítése arra, hogy felfedezze és befogadja mindazt, ami az ő világának a sajátja. Ezt pedig külön kell megvalósítani, sajátos programok és foglalkozások révén.

Az előadás során elméleti, kontextuális bevezető után bemutatom a temesvári Szórvány Alapítvány keretében zajló helytörténeti-honismereti tevékenységet: kiadjuk a *Régi(j)óvilág* c. helytörténeti szemlét, helytörténeti kronológiákat jelentetünk meg, illetve kiadtuk a Bánsági Magyar Panteon sorozat 3. kötetét.

Bogdándi Zsolt (Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület): *A kolozsmonostori konvent és Kolozsvár a 16. század második felében*

Az erdélyi állam kialakulásával a fennhatósága alá került hiteleshelyek is sajátos útra léptek. Egy különleges erdélyi intézmény, a requisitori hivatal jött létre, hogy a társadalomnak a jogbiztosító iratok kibocsátása és megőrzése iránti igényét kielégítse. Húsz évnyi bizonytalanság után, ami alatt a konvent tevékenysége a levéltárban őrzött iratok lemásolására és városi pecséttel megerősített átiratokban való kibocsátására szorítkozott, új szervezetet kapott a hiteleshely. Az átszervezést követően a konvent a fejedelmi kancellária és ehhez szorosan kapcsolódó gyulafehérvári káptalani hiteleshely, illetve a váradi requisitorok mellett Erdély egyik legjelentősebb oklevélkibocsátójává vált. Mindhármójuk működését nagymértékben befolyásolta tevékenységük helyszíne. A konvent Kolozsvárra költöztetésével például a korábban jellegzetesen nemesi intézmény „városias” jelleget öltött. Maguk a levélkeresők is jelentős tisztségeket viselő városi polgárok voltak vagy azzá váltak, és a városlakók hiteleshely iránti bizalma is megnövekedett. A Tripartitum tiltása ellenére egyre gyakrabban intézték kolozsvári városi ingatlanokra vonatkozó ügyeiket is a requisitorokkal, így egy-egy hiteleshelyi protocollum városkönyv jelleget öltött. Az új helyszín, illetve a társadalmi változások komolyan befolyásolták az oklevéladó tevékenységet, meghatározták a kiállított oklevelek típusait és a konvent forgalmát is. A konventi levéltár városba való költöztetése a bevallások felvételének menetét is nagymértékben meghatározta. A levélkeresők ugyanis az iratanyag egy részét saját szállásaikon őrizték és házaiknál került sor az ügyfelek által előadottak írásba foglalására is, habár arra is találtunk példát, hogy ez egy „conservatoria domus”-nak nevezett helyen történt.

Ciobanu, Vasile (Nagyszeben, a Román Akadémia Társadalomtudományi Kutatóintézete): *A kolozsvári egyetem 1940–1945 közötti szebeni tartózkodása és a szebeni mindennapi életre gyakorolt hatása*

A második bécsi döntést követően döntés született a kolozsvári I. Ferdinand Egyetem Szebenbe költöztetéséről. Ez a döntés a kolozsvári egyetem tanárai és diákjai számára csak fokozta az Észak–Erdély elvesztése által okozott elkeseredést. A vendéglátó város életére azonban jótékony hatást gyakorolt az egyetem áthelyezése. A román értelmiség tömeges Szebenbe költözése megerősítette a város „román” jellegét, amelyet a helyi szász sajtó többször is nehezményezett. Az egyetem szebeni történetével sokan foglalkoztak, de az intézmény jelenlétének a mindennapi életre gyakorolt hatását kevésbé érintették. A helyi sajtó, az egyetem történetével foglalkozó munkák, levéltári források és a kortársak visszaemlékezései alapján megpróbáljuk bemutatni ezt a kevésbé ismert aspektusát a Szebenben töltött éveknél.

Az egyetemi tanárok és a diákság jelenléte felpezsdítette a város kulturális életét. A korábban szászok által dominált kulturális élet román jelleget öltött. Számos kolozsváriak által szerkesztett lap jelent meg ebben az időszakban, köztük a *Țara* napilap, a *România Nouă* hetilap, a *Lucaefărul* havilap és a *Revista Cercului Literar*.

Az egyetem által szervezett konferenciák nagy népszerűségnek örvendtek és az értelmiségi elit jelenléte átformálta a városi zenekedvelő közönség ízlését is. Az egyetemnek köszönhetően számos karrierje csúcsán álló román író tartózkodott Szebenben, mint Lucian Blaga, Ion Agârbiceanu, Victor Papilian. Hozzájuk csatlakoztak olyan, a „Cercul Literar” körül csoportosuló fiatalok is, akik később futottak be, mint Ștefan Augustin Doinaș, Radu Stanca, Ion Negoitescu, Cornel Regman és sokan mások.

A kolozsvári egyetem szebeni tartózkodása fellendítette a sportéletet is. Az egyetemisták sportrendezvényein számos helyi fiatal is részt vett.

A város gazdaságilag is fellendült az egyetem jelenlétének köszönhetően. Nőtt a fogyasztás mértéke és megemelkedtek a lakbérek, még lakáshiány is jelentkezett.

A háború végével Kolozsvárra visszaköltöző egyetem hatalmas űrt hagyott a város életében, amelyet a kulturális élet minőségének drasztikus visszaesése is jelzett. A helyzet súlyosságára utal az a tény, hogy a szebeni hatóságok megpróbálták legalább az orvosi kar helyben tartását, sikertelenül. Az eredetileg Szebenbe tervezett román egyetem jelenléte megerősítette a város román jellegét és jól példázza az egyetemek városi életre gyakorolt hatását és jelenlétük fontosságát.

Constantinov, Valentin (Kisinyov, a Moldovai Köztársaság Tudományos Akadémiájának Történeti Intézete): *Moldva és az erdélyi városok kapcsolatai a 17. század első évtizedeiben*

A moldvai uralkodók és tisztségviselők kapcsolatai az erdélyi városokkal a Kárpátokon túli román állam létrejötte során kialakult jó viszonyon alapultak. Ez alól a 17. század első évtizedei sem képeznek kivételt. A kétoldalú kapcsolatok jellege széles skálán mozgott. Így szó volt információcseréről, a közös ellenség elleni katonai fellépésről, egyes problémák megoldására való felkérésekről, vámkötelezettség alóli felmentésekről, különböző tárgyak vagy áruk küldéséről, mesterek munkálatainak az igénybevételéről – mindezek az erdélyi városok és a moldvai uralkodók, illetve tisztségviselők közötti organikus kapcsolatrendszer nyilvánvaló bizonyítékai. A 17. század elején bekövetkezett közép-európai geopolitikai változások realitásait a moldvai fejedelmek és az erdélyi városok egyaránt figyelembe kellett vegyék. Az erdélyi fejedelmek száz városokkal való konfliktusai, a moldvai belpolitikai válság, amely a Movilák uralkodása és Vasile Lupu trónralépése közötti időszakban zajlott, Bethlen Gábor beavatkozása a harmincéves háborúba mind a kétoldalú kapcsolatrendszerek jellegét meghatározó jelentős tényezők voltak. Az előadás ezek felvázolását tűzte ki célul.

Costea, Ionuț (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem): *Városi kultúra és reklám a két világháború közötti Kolozsváron*

A bemutató a reklámkultúra (a reklámok tipológiája, morfológiája és tartalma, a reklámdiskurzus jellemzői) és Kolozsvár városi fejlődését kívánja követni a két világháború közötti időszakban. Az iparosodás mértéke, a fogyasztási és szórakoztatási kultúra meghatározta a mindennapi élet szerkezetét, és ez egyaránt tükröződött a reklámdiskurzus formájában és tartalmában. A reklámkultúra elemzésének, mint a városi kultúra kifejeződési formájának, legfontosabb forrása a korabeli kolozsvári sajtó. Ebben az értelemben a bemutató azon módozatokat kívánja hangsúlyozni, amelyekben a reklám, mint elsődleges történeti forrás, felhasználható.

Crăciun, Maria (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem): *A plébániatemplom szerepe az antitrinitárius egyházban a kora újkori Erdélyben*

A bemutató abból a felismerésből indul ki, hogy az antitrinitarianizmussal foglalkozó szakirodalom mindeddig főként a helyi teológusok által kidolgozott vagy a hasonló nézeteket valló európai gondolkodóktól átvett tanításokat, és a többi felekezettől eltérő – elsősorban a Szentháromságról, Jézus természetéről és istenfiúi státusáról – hangoztató nézeteket vizsgálta. Ezzel ellentétben a bemutató az antitrinitárius egyház plébánia szintű működését vizsgálja, azaz az egyháznak a közösséghez való viszonyát. Fényt kíván deríteni arra, hogy a hittételek hogyan kerültek alkalmazásra és milyen jellegzetességei voltak az antitrinitárius istentiszteleti formáknak. Ebből kifolyólag elmondhatjuk, hogy a jelen kutatásnak kettős célja van: elsősorban a plébániának az antitrinitárius vallásosságban betöltött szerepét vizsgálja a teológusok diskurzusának szemszögéből. Másodsorban a kutatás – szem előtt tartva a megváltozott egyházi teret és vallási körülményeket – megkísérel felmérni a plébániatemplomnak a hitközség általi használati módját és a vallási közösségi élményben betöltött szerepét.

Crîngaci Țiplic, Maria (Nagyszeben, a Román Akadémia Társadalomtörténeti Kutatóintézete) – **Țiplic, Ioan-Marian** (Nagyszeben, Nagyszebeni „Lucian Blaga” Egyetem): *Dél-Erdély a 13. században, mezsgye a katolikus és nem katolikus területek között*

Annak ellenére, hogy manapság a 11–13. századi *vallásos jelenségek* kutatását nagy érdeklődés övezi Európában és igen időszerű, a romániai történetírásban olyan szaktanulmány, mely összehasonlító elemzést végezne a dél-erdélyi *vallási „tájkép”* (*religious landscape / ecclesiastical landscape*) illetve a plébániatemplomok hálózatát és a körülöttük levő cintermek eloszlását, sűrűségét illetően, még nem *született*. Az utóbbi évtizedekben a régészet, különösképpen a középkori templomok régészete fejlődésének köszönhetően, mára már bizonyos jellemző vonások meghatározhatóak. Ugyanakkor felvázolhatóak azok a vallásos jelenségek és a vallási anyagi kultúra (liturgikus tárgyak, könyvek, harangok, díszek, vallási motívumokkal díszített kerámia, zarándoklatokhoz köthető tárgyak, enkolpionok, stb.) elemei közötti különbségek és sajátosságok, melyek a katolikus területek különféle népeit és vallásos jelenségeit jellemezték. Az előadás ennek a keresztény katolikus civilizáció és a nem katolikus területek, illetve a görög-keleti keresztény civilizáció és a sztyeppék pogány civilizációinak az érintkezéséből létrejött vallásos tájkép hasonlóságainak és különbségeinek a bemutatására tesz kísérletet.

Csók Zsolt (Kolozsvár, Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum): *Leletmentés Kolozsvár belvárosában: a Kinizsi Pál utca 5. szám alatti régészeti kutatás*

A belvárosi régészeti kutatás, mint olyan, magát a poklot jelenti a befektetők számára, ezért az esetek döntő többségében, régészeti örökségünk a markolók és a beton áldozatává válik. Vannak viszont pozitív példák is, amikor a befektető nem rendelkezik a kellő politikai eszközökkel a leletmentés elhárítására és a régészeti kutatás megtörténik. Ilyen eset a kolozsvári Kinizsi Pál utcai mentőásatás, amely során sikerült nagyon fontos várostörténeti adatokat megtudni, ugyanakkor hatalmas mennyiségű ókori, középkori és újkori leletanyagot regisztrálni, megmenteni.

Derzsi Júlia (Nagyszeben, a Román Akadémia Társadalomtudományi Kutatóintézete): *Szeben és az Erdélyi Szász Nemzeti Universitas igazgatása a 16. század utolsó harmadában*

Az erdélyi szászok közös önkormányzati szervének működését (általában vagy akár részleteiben) vizsgáló szakirodalom kevés helyet szentel Szebennek az Universitas ügyvitelére betöltött szerepének a tisztázására. Az Universitas-szal foglalkozó írások rendszerint összegző jellegűek, a gyűlésekre, azok általános jellemzőire vagy a tárgyalt ügyekre fókuszálnak. A szász székek és körzetek közös képviselőjét ellátó testületnek (amelynek kötelekébe a 16. század derekáig, lazábban bár, de Kolozsvár is beletartozott) a szebeni városi adminisztrációval való hagyományos összefonódását jórészt csak elviekben ismerjük.

A küldöttek gyűlésén hozott döntések végrehajtását a szebeni polgármester a város hivatali apparátusának közreműködésével teljesítette. A polgármester a natio fő gazdasági vezetőjeként külön megbízatás nélkül kezelte a szászok éves adóját, begyűjtötte az Universitas működését szolgáló, elsősorban pénzbeli hozzájárulásukat, amelyeket a natio szükségleteire és az ügyvitel költségeire fordított, kifizette az adminisztrációt bonyolító tisztviselőket. Az Universitas ügyviteléről éves számadást tartozott adni a székek és körzetek képviselői előtt. Az önálló fejedelemség megalakulása után, a szász nemzetre kirótt terhek és szolgáltatások mértékének fokozatos növekedése közepette a szebeni polgármesternek a Szász Universitas élén folytatott tevékenysége még inkább felértékelődött.

Előadásunkban megkíséreljük bemutatni, hogy milyen szerepet játszott Szeben és a szebeni polgármester az Universitas-nak mint intézménynek az ügyvitelében, milyen hagyományos hatáskörök mellett látta el annak igazgatását, hogyan kezelte a pénzügyeit, miként érvényesítette befolyását az ügyvitelben, milyen esetleges konfliktusok mellett, a többi szász törvényhatóság ellenében.

Diaconescu, Marius (Bukarest, Bukaresti Egyetem): *Városrendezési terv és városépítészeti elemek Nagybányán 1696-ban*

Nagybánya összes házainak 1696-os összeírása átfogó képet nyújt a településről és ez lehetővé teszi az egykori városrendezési terv elkészítését. Nagybánya városa három negyedre volt osztva, ezek egy piacteret és tizenkét utcát foglaltak magukba, összesen 341 házzal.

Annak ellenére, hogy a házak leírása vázlatos, jelezve a használt építőanyagot (kő és/vagy fa), a házak állapotát (teljesen vagy részlegesen elhanyagolt, esettől függően), a szintek számát (egy vagy két szint) és a becsült méreteket (nagy, közepes, kicsi, nagyon kicsi), ez a forrás kiválóan dokumentálja a város lakóházainak építészeti elemeit az 1715-ös nagy tűzvész előtti időszakból.

A kőből épült, ma is álló Hunyadi- és Teleki házak a város központjában levő kőházak kinézetére nyújtanak referenciát.

Az összeírás önmagában a 17. század végi városi élet különleges forrása. Nincs tudomásunk arról, hogy fennmaradtak volna még ilyen részletességgel összeállított összeírások, de a kép, melyet ez az összeírás nyújt, referencia lehet a kelet-magyarországi és az észak-erdélyi kis városok kutatásához.

Dincă, Adinel (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem): *„Szeben városának könyvtára” a középkorban: egy historiográfiai tévedés alakulása*

Egy városi könyvtár létezésének ténye Szebenben még a szászok által felkarolt lutheri reformáció előtti időkből régóta élénken él a történetírásban. Elég, ha az idők folyamán keletkezett, műfajilag igen széles historiográfiai termést nézzük, kiállítási katalógusoktól, repertóriumokon át szintézismunkákig, vagy kimondottan könyvtörténeti jellegű szaktanulmányokig. Az elmúlt évszázad alatt átalakulva ugyan, de toposszá vált a szebeni városi könyvtár fogalma, anélkül azonban, hogy bárminő kritikai szűrőn átment volna egyik modern kori szerzőtől a másikig. A jelen előadás célja, hogy végigkövesse hogyan fogalmazódott meg ez a feltevés és hogyan továbbították ezt az információt, milyen érvekre alapozták a könyvtár létezését, végső soron pedig milyen történelmi igazság rejtőzik ezen „historiográfiai építmény” mögött, természetesen a korabeli forrásokkal történő szembesítés következtében.

Draskóczy István (Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem): *Kolozsvár helye a középkori erdélyi peregrinációban*

1979-ben készített Tonk Sándor alapos könyvet az erdélyiek középkori egyetemjárásáról. Munkája ma is nélkülözhetetlen. Ugyanakkor a peregrináció kutatások (hála Szögi Lászlónak) töretlenül folytatódnak, újabb adatokat sikerült találni. Így érdemes ismét a kérdéssel foglalkozni. Az előadás számok segítségével vázolja fel a kolozsvári származású diákok külföldi egyetemjárását. Megvizsgálja, hogy a városhoz köthető egyetemisták mely egyetemeket látogatták elsősorban. Továbbá arra keresi a választ, hogy milyen helyet foglal el ez a város az erdélyi városok között. Az előadó a kolozsvári adatokat összehasonlítja a magyar királyság más városaira vonatkozó információkkal.

Fehér Andrea (Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület): *Bűn és bűnhődés. Nők által elkövetett bűncselekmények megítélése a 18. századi Kolozsváron*

Előadásunk a kolozsvári törvénykezési jegyzőkönyvekben fellelhető női normakövetés és normaszegés egyes típusainak bemutatására vállalkozik. Az ítéleteket megőrkítő, sajnálatos módon azonban hiányos, a tanúvallomásokat pedig mellőző 18. századi jegyzőkönyvekben több mint 260, többnyire a társadalom peremére szorult nő történetére találtunk, akik házasságtörés, paráznaság, gyermekgyilkosság, boszorkányság, lopás, részegség, mérgezés, káromkodás és rágalom gyanújával kerültek a városi bírák elé. A források vizsgálata azt sugallja, hogy a bírák a büntetőügyekben változó magatartást tanúsítanak, ezért nem egyszer ugyanaz a bűncselekmény-típus más-más ítéletet eredményezett. A bűn és súlyosságának értelmezésében, a büntetés kiszabásában, a bírák enyhítő és súlyosbító körülményeket, az elkövető személyét, de főként ennek társadalmi megítélését vették figyelembe. Ennek eredményeként a vizsgált esetek döntő többsége enyhébb testi fenyítéssel, kitoloncolással, csonkítással vagy forró vassal való megbélyegzéssel végződött, míg az elrettentés célját szolgáló nyolc halálos ítéletet gyermekgyilkosság, boszorkányság s házasságtörés esetében mondták ki. Előadásunkban ezeknek az eseteknek a bemutatására vállalkozunk, illetve, a forrásaink szabta keretek között, megkíséreljük a bűn és büntetés hétköznapi, társadalmi megítélését is vázolni.

Feld István (Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem): *A Magyar Királyság középkori városerődítéseinek kérdéséhez*

Sem az eddigi történeti, sem pedig régészeti-építészettörténeti kutatás nem foglalkozott még átfogóan a középkori Magyarország városait övező erődítések kérdéskörével – s még regionális összefoglalók, sőt monografikus feldolgozások is alig láttak napvilágot. Alapkutatások hiányában így az előadás csak a téma megközelítésének lehetséges irányait kívánja összefoglalni, s konkrét városerődítések példáján keresztül fogalmaz meg néhány fontos szempontot a további kutatás számára.

Firea, Ciprian (Kolozsvár, Román Akadémia Régészeti és Művészettörténeti Intézete):
Kolozsvári plébánosok, mint a művészetek és a liturgia patrónusai a középkorban és a reneszánsz idején

A plébános egyike volt a középkori Kolozsvár legfontosabb személyiségeinek. A közösség választotta meg a város egyik kulcsfontosságú intézményének, a plébániának az élére. Főbb feladatai közé tartozott Isten igéjének a hirdetése, a szentségek kiszolgálása és a rábízott „nyáj” lelki vezetése az üdvösség felé vezető úton. A hívek lelki gondozásán túl a plébános támogatta Isten házának az építését és szépítését, plébániaházat, kápolnákat építtetett, liturgikus eszközöket, „műalkotásokat” ajándékozott az egyháznak. Az erről tanúskodó feliratokat, címereket ma is megtalálhatjuk a város központjában vagy a múzeumokban.

Jelen előadás a fennmaradt írott és tárgyi források tükrében kívánja bemutatni a legjelentősebb középkori és reneszánszkori kolozsvári plébánosok (Schleunig Gergely, Jacobus Petri, Johannes Kleyn, Wolphard Adorján) patrónusi tevékenységét.

Flóra Ágnes (Kolozsvár, a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága): *1709 – egy kiváltságlevél története*

Várad eleste után (1660) a rendek Kolozsvárt végvárrá nyilvánították, s a végvár főkapitányának és Kolozs vármegyének rendelték alá. Szabad királyi városból Kolozsvár nemes város lett. A várost ettől fogva már nem fő- és királybírája, valamint választott tanácsa, s ezek felett pedig a százférfiak testülete igazgatta, hanem az előjáróság élén a ductor, azaz a hadnagy állt, a tanácsot pedig asszessorok, azaz ülnökök vezették. Kolozsvár hosszú évtizedek és sok kilincselés után, 1709-ben I. József (1705–1711) német-római császár és magyar királytól visszakapta ugyan elvesztett rangját és jogait, de a város maga időközben jelentősen megváltozott. Egy friss, nemrégiben elkezdett kutatásom során arra keresem a választ, hogy milyen volt az 1709 utáni szabad királyi város, hogyan működtek vagy nem működtek ugyanazon kiváltságok 1405 és 1709 után. Előadásom célja, hogy a kutatás fő irányvonalainak a bemutatása mellett az eddigi részeredményeken keresztül felvázoljam a 18. századi Kolozsvár főbb jellemzőit, illetve a szabad királyi városi rang visszaszerzésének történetét.

Florea, Carmen (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár): *A jótékonykodás gyakorlata a középkori Kolozsváron*

A múlt század 70-es éveitől fogva a középkori marginalitás problematikája megszűnt mellőzött téma lenni a nyugati történetírásban. Főként az Annales-iskolához tartozó történészek (Jacques Le Goff, Jean Claude Schmitt, Michel Mollat) kutatásainak a hatására egyre elterjedtebbé vált a szegények, a vallási, társadalmi vagy gazdasági szempontból hátrányos helyzetbe szorult csoportok vizsgálata. A témát ezáltal sikerült jól körülhatárolni, s a segélyezés valamint a segélyezés gyakorlatának vizsgálata fokozott figyelmet kapott az utóbbi évtizedek történetírásában. (Elég csak megemlítenünk John Henderson vagy Catherine Vincent nagy hatású tanulmányait.)

A vasfüggöny leomlása után megújuló romániai történetírás addig kevésbé kutatott középkori forráscsoportokat vont be a vizsgálódásba (Lupescu Mária a végrendeleteket, Rűsz-Fogarasi Enikő az ispotályok számadásait elemezte.) Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy az egyetemes és a helyi történetírás eredményeit felhasználva bemutassam hogyan nyilvánult meg a könyörületesség gyakorlata a középkori Kolozsváron, kik voltak az adományozók, milyen úton-módon segítettek, és kik voltak a segítség haszonélvezői, számba véve nemcsak az intézményeken (szakmai és vallásos intézményeken, ispotályokon, városvezetésen) keresztül megvalósult jótékonykodást, hanem az egyéni kezdeményezéseket is, amelyekkel az egyes kolozsvári lakosok igyekeztek segíteni polgártársaikon.

Gaal György (Kolozsvár, Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság): *A Báthory-egyetemtől a Ferdinánd Egyetemig. A kolozsvári felsőoktatás első századai*

Az előadó áttekinti mindazokat a kísérleteket és megvalósításokat, amelyek a felsőoktatás terén történtek 1581-től 1920-ig. A Báthory-egyetemet ma két tanintézet is elődjének tekinti, de mások megkérdőjelezzik egyetem-voltát. Az 1750-es évektől Mária Teréziát foglalkoztatja az egyetem újraalapítása, a jezsuita tanintézetet is „universitas” címmel illeti. Végül 1774-ben felállít egy jogi kart (jogakadémiát), 1775-ben egy orvosi fakultást (utóbb Orvos-sebészi Tanintézetet), melyek azonban nem válnak egyetemmé, de hozzájárulnak a helyi értelmiségi réteg kifejlesztéséhez. A protestáns felekezetek közben tanintézeteikben teológiai és jogi kurzusokat indítanak. Az 1848-as forradalom és szabadságharc bukása után a jogi oktatás szünetel, csak 1863-ban nyílik meg a magyar tannyelvű Királyi Jogakadémia. 1869 őszén beindulnak a kolozsmonostori Felsőbb Gazdasági Tanintézet (utóbb Akadémia) kurzusai. Hosszas előkészületek után 1872-ben megnyílik a Magyar Királyi Tudományegyetem négy karral. Az egyetemhez csatlakozik a piaristák tanárképzője, a Kalazantinum 1894-ben, a Kolozsvárra telepített református „Teológiai Fakultás” 1895-ben és az Unitárius Papnevelő Intézet 1897-ben. Közben az 1878-ban felállított Felsőbb Kereskedelmi Iskola 1885-ben Kereskedelmi Akadémiává lép elő. Az első világháború tragikus végkifejletét követően csak a két protestáns teológia folytathatja önállóan munkáját. A többi tanintézetet „átveszi” a román állam. Elsőként 1919 őszén megnyílik az új román egyetem, melynek ünnepélyes megnyitóján 1920 februárjában Ferdinánd román király is részt vesz. 1872-ig csupán kísérletekről, előkészületekről beszélhetünk, a tényleges egyetemi oktatást kolozsvári és erdélyi viszonylatban is a tudományegyetem felállításától számíthatjuk.

Gálfi Emőke (Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület): *A kolozsvári és a gyulafehérvári ötvösök viszála a 16. század végén*

Gyulafehérvár mezővárosi társadalmának már a középkor végén is jelentős részét alkotta a kézművesek által képviselt réteg. A 15. század végén keletkezett oklevelek, amelyek a mezőváros és az erdélyi káptalan viszályáról szólnak, erre a városi rétegre nézve is nyújtanak némi tájékoztatást, és a fejlődés mértékére mindenekelőtt a szakmák differenciáltságából következtethetünk. Mindezek ellenére úgy tűnik, hogy az egyes mesterségek képviselőit tömörítő céhek a fejedelmi székvárosban, bizonyára az udvar jelenlétének is köszönhetően, csupán a 16. század végén jöttek létre. A céhek sorában minden jel szerint az első a mészárosoké volt. Céhlevelük 1596-ból származik, s ez nem tekinthető véletlennek, hiszen a mezőváros vezető rétegében, nevük alapján igen jelentős szerepük volt a mészárosoknak, közülük került ki sok esetben a város főbírája is.

Számuk alapján talán nem, de tehetős voltuk miatt annál jelentősebb szerepük volt Gyulafehérvár polgári társadalmában az ötvösöknek. A középkor végi adatok alapján elmondható, hogy a püspöki udvar maga is foglalkoztatott ötvösöket, azonban szerepük a fejedelmi udvar megtelepedése következtében nőtt meg. Az előzetes kutatások azt mutatják, hogy a gyulafehérvári ötvösök sokáig a kolozsvári ötvöscéh tagjaiként munkálkodtak, ezt az 1561-ben született kolozsvári mesterek szabályzata lehetővé tette. A gyulafehérvári fejedelmi udvar igényeinek megfelelően azonban a székvárosban élő mesterek száma is növekedett, akik érdekeik érvényesítése céljából létrehozták saját céhüket, egyben kiváltak a kolozsvári ötvöscéhből. E lépés hosszan tartó viszályok forrása lett a továbbiakban. Előadásunkban e viszály állomásait és annak lezárását fogjuk tárgyalni, ugyanakkor, reményeink szerint, a fejedelmi székváros kézműves társadalmának az elitjéhez tartozó, ötvösök által képviselt réteget is vizsgálódás tárgyává tesszük.

Gáll Erwin (Bukarest, a Román Akadémia “Vasile Pârvan” Régészeti Intézete) – **Gergely Balázs** (Kolozsvár, Kolozsvár Polgármesteri Hivatala) – **Nagy Szabolcs** (Kolozsvár, Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum): *Kolozsvár születése II. Régészeti adatok Kolozsvár kora-középkori és középkori településterületéhez (11–14/15. század)*

Kolozsvár középkori településterületének kutatása, az első, 1896-ban előkerült leletektől számíthatóan sajnos napjainkig az egyik talán legelhanyagoltabb területe a kolozsvári régészetnek. Az eddigi, tudományos színvonaluk és dokumentáltságuk tekintetében igen változatos képet mutató munkák a főként honfoglalás-, illetve Árpád kori temetőket taglalták (kivételt képez a Deleu/Barátok utcában feltárt telepjelenségek közlése). Ha történtek is komolyabb telepátások, ezek leletei legnagyobb részben a raktárak mélyén maradtak.

Az Erdélyi Történeti Nemzeti Múzeum leltárkönyvének tanúsága szerint a mai város területén több alkalommal történt a 11–14. század hagyatékát érintő ásatás, leletmentés, illetve terepbejárás, ám ezeknek a szakirodalomban szinte semmi nyomát nem találjuk. Jelen előadás keretében számba vesszük és megvizsgáljuk a 11–14/15. század lelőhelyeit: teleprészletet, szórványleletet és temetőt.

Összesen 29–30 régészeti lelőhelyre utaló nyomot sikerült azonosítanunk, amely a legtöbb, amit ma ismerhetünk Kolozsvárról. Ezek többsége a legyező alakban elnyúló völgy központi helyein fekszenek.

A lelőhelyek egy viszonylag sűrű kora középkori településhálózat meglétéről tanúskodnak, amely a királyi hatalmat megjelenítő ispáni vár körül alakult ki már a 11. század első felében.

A vár keletkezése a mai napig pontosan nem tisztázott, azonban felépítésének jellegzetességei, az eddig előkerült fémtárgyak és egy, a vár belsejében feltárt házban talált érmék a korai periódusát egyértelműen a 11. század elejére helyezik, míg az utóbb felépített kazettaszerkezetű erődítmény a 11. század közepétől kelezhető.

Kolozsmonostor ispánsági központja és a királyi hatalmat szimbolizáló vár nem véletlenül került a völgy nyugati részére, ahol a Nagyvárad és az Alföld irányába tartó út haladt, a Kövespad környékén levő honfoglalás kori „*hatalmi térség*” rétegének feloszlása után.

Ákárcsak más középkori város esetében, a kolozsvári középkori város is a kisebb-nagyobb településegységek lassú egyesülése-egyesítése eredményeképpen született. E városfejlődés pontosabb megrajzolása egyelőre lehetetlen, remélhetőleg erre a következő időszak kutatásai több válasszal szolgálnak.

Gross, Lidia (Kolozsvár, a Román Akadémia „George Barițiu” Történelmi Intézete): *Ütköztetett életrajzok: Ambrosius Litteratus és Ambrosius Sartor/Zabo. Két patrícius polgár a 15. századi Kolozsvárról*

Értekezésemben cáfolni szeretném azt a korábban általam is osztott vélekedést, mely szerint Ambrosius Litteratus és Ambrosius Sartor (Sabo, Zabo), „auch Litteratus gennant” (ahogyan Konrad Guendisch megjegyzi *Das Patriziat* című munkájában) egy és ugyanaz a személy lenne. Ezt a vélekedést akkor vettem át, amikor Ambrosius Sartor házának az ügyét vizsgáltam, aki a város volt bírójaként perbe keveredett a városi hatóságokkal. A házat a szabócéh Mindszenteokról nevezett testvérelete vásárolta meg. A Mindszenteok Testvérelete figyelve, mely a legjelentősebb kézművesekhez köthető testvérelet volt a középkori Kolozsváron, nem fordítottam kellő figyelmet az életrajzi adatokra. A pert és magát az esetet érdekesnek gondolván, ismét elővettem. Újraolvasva a dokumentumokat (egy új nézőpontból való olvasás sokszor meglepő eredményre vezethet, attól függően, mit keresünk az iratban) meglepett néhány dolog: az illető hosszúéletűsége (1451-től kezdődően 1510-ig fordul elő az iratokban), valamint az, hogy sehol sincs egyszerre mindkét néven nevezve, ahogyan az más esetben előfordult. A forrásokat újraolvasva találtam két iratot, amelyben a két név, két külön személyt takarva, egyszerre szerepel: a város konfliktusát a szamosfalvi Mikola családdal és Ambrosius Sartor ügyét. A városi autonómia megerősítéséért és kiszélesítéséért folytatott helyi akciók tükrében megpróbálom összeállítani az életrajzukat.

Gruia, Ana-Maria (Kolozsvár, Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum): *Gyógyszerészek és orvosságok a kora újkori Kolozsváron*

Kolozsvár legrégebbi városi gyógyszertárát először a 16. század végén említik, de ugyanebből az időszakból még információink vannak borbélyokról–sebészekről és egy szász gyógyszerésze-ről, aki a városban tevékenykedett. Jelentős változások a 18. század közepén jelentkeztek, amikor a városi gyógyszertár magánkézbe került és a jezsuiták új gyógyszertárakat nyitottak. A bemutató a kolozsvári és erdélyi gyógyszerészet történetének eme kezdeti szakaszára fókuszál a hosszú 17. század folyamán (a vizsgált időszak ténylegesen a 16. század végétől a 18. század közepéig terjed). Különös figyelmet kap majd a magán és egyházi gyógyszertárak versenye, valamint az általuk alkalmazott eladási stratégiák, fejlesztések.

Gulyás László Szabolcs (Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola): *A „földesúri szféra” rejtelsei: a középkori mezővárosok kialakulásának birtokjogi vonatkozásai*

A középkori Magyar Királyságban a 15. századra már több száznyi, jobbágyi lakosságú, a fejlődés különféle fokán álló mezőváros létezett. Ezeknek a felső rétege olykor egyes királyi városok szintjét is csaknem megközelítette a fejlettség szempontjából, míg mások gyakorlatilag csupán a jelentősebb falutelepülésekhez voltak hasonlatosak, és csak az oklevelekben olvasható terminológiahasználat alapján (*villa* vagy *possessio* helyett *oppidum*nak nevezik ezeket az oklevelekben) lehet őket azoktól elválasztani.

A mezővárosok kialakulása a középkori Magyarországon bonyolult folyamatként ment végbe: lesüllyedő városok és felemelkedő falvak egyaránt bekerülhettek soraik közé. A folyamatban számos jelenség játszott szerepet: a volt bányavárosi jogállástól az uradalmi központ szerepen át az országos vásártartási jogig különféle fejlesztő tényezők eredményezhették az oppidummá válást.

Ezen tényezők közül az egyik legfontosabb szempont az volt, hogy milyen kézben van a település: a királyi, földesúri és egyházi birtokban lévő oppidumok ugyanis más és más lehetőségekkel és mozgástérrel rendelkeztek. A Magyarország északkeleti régiójában található több mint száz mezőváros sorsának nemrégiben elvégzett vizsgálata alapján a régióban elhelyezkedő oppidumok több mint négyötöde világi földesurak, főképp bárók birtokában állt.

Előadásomban országos anyaggyűjtésre, lehetőség szerint több száz mezőváros adataira támaszkodva arra keresem a választ, hogy vajon ez a jelenség az ország más területein is megfigyelhető-e, azaz milyen szerepet játszik és milyen lehetőségeket teremt egy mezőváros sorsának alakulásában, ha a király, ha egyházi vagy ha világi földesúr egyengeti a fejlődés útjait és valóban igaz-e, hogy a mezővárosi fejlődés alapvetően a „földesúri szférában” lejátszódó folyamat volt a középkori Magyarországon?

Gündisch, Konrad (München, Dél-Kelet Német Történelmi és Kulturális Intézet, Ludwig Maximilians Egyetem): *Az 1316. évi kiváltságolás előzményeiről – a szászok letelepítése Kolozsváron és a város környékén*

Az 1316-os kiváltságlevelet Anjou Károly Róbert az *universorum hospitem nostrorum de Kuluswar* („minden kolozsvári vendégünk”) számára adta. A *hospites* (vendégek) kifejezés alatt azokat a nyugat-európai bevándorló csoportokat értjük, akiket a 12. századtól kezdődően Erdélyben telepítettek le, 1224-ben szerezve kiváltságot, és akiket ma erdélyi szászokként ismerünk. Kolozsvár környékén már a 11. századtól említést tesznek sóbányászatban jártas külföldi telepesekről. Másokat a tatárjárás (1241) előtt, de leginkább utána telepítették le Kolozsváron, Kolozsmonostoron, Szászfenesen és Magyarlónán. Amellett, hogy a bemutatóban szó esik majd a szászok szerepéről Kolozsvár benépesítésében, fejlesztésében és ellátásában, az előadás kitér majd arra is, hogy V. István király *volens fundare et congregare civitatem Kulusvar*, oda szászokat hívott és nekik számos kiváltságot adott.

Gyáni Gábor (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete): *Flânerie (kószálás): a várostörténet kulcsfogalma*

Képeket (fényképeket) szemlélve nyomban feltűnik a modern (a 19. századi) európai nagyvárosok utcai életét uraló tömeg látványa, a kószálók korabeli nagy serege. A kószálás, ahogy az eredeti francia kifejezés (flâneur) is sugallja, a középosztályi férfi (és némileg a családi) nyilvános élet cselekvésbeli megnyilvánulása. Ennek a nyilvános városi életnek (újszerű térhasználatnak) a modern tapasztalatát Charles Baudelaire, a nagyvárosi élet „festője” öntötte verspróza formába. A 20. században a filozófus Walter Benjamin fogalmazta át a jelenséget társadalom- és mentalitástörténeti elbeszélésbe. Évtizedekkel később pedig Richard Sennett és Marshall Berman tette meg a flâneurie-t a modernitás és a nagyvárosiasság paradigmájává. A fogalom újabb tudományos diskurzusát kívánom előadásomban áttekinteni.

Iacob, Dan Dumitru (Nagyszeben, a Román Akadémia Társadalomtudományi Kutatóintézete):
Focșani városterve 1855-ből

Az osztrák csapatok jelenléte a román fejedelemségek területén a krími háború idején többek között abban is megnyilvánult, hogy településterveket és területi térképeket adtak ki operatív és adminisztratív célokkal, amelyek közül némelyek ismeretlenek maradtak. Ez alkalommal Focșani városának egy 1855-ben készült tervét kívánjuk bemutatni, melyet nemrég a bécsi levéltárakban találtak meg. A terv nemcsak kartográfiai (térképészeti), hanem történeti forrásként is jelentős, mert információkat nyújt a város méreteiről és szerkezetéről, a közút hálózatba való illeszkedéséről, a templomok, kolostorok, közigazgatási intézmények, katonai objektumok helyéről stb. Nem utolsó sorban részletesen ábrázolja Moldva és Havasalföld határát, amely két területi és politikai-közigazgatási entitásra tagolta a várost.

Jeney-Tóth Annamária (Debrecen, Debreceni Egyetem): *Kolozsvár és a Rákóczyak. Fejedelmi kíséret és a város ünnep- és hétköznapijai a két Rákóczy György fejedelemsége idején*

A megkezdett kutatásaim folytatásaként kívánom vizsgálni, hogyan változott meg Kolozsvár szerepe 17. század első felében. A Rákóczyak Báthory Gábortól és Bethlen Gábortól különbözően, már uralkodásuk egész ideje alatt reprezentatív székvárossal rendelkeztek és megfelelő uradalmi központokkal is, így sokkal kevesebbszer tartózkodtak kíséretükkel Kolozsvárott. Míg korábban országgyűlések, fejedelmi esküvő, követfogadások, vagy egyszerűen átutazások gyakori színtere volt Kolozsvár – évente több alkalommal tartozott a város a fejedelmet és kíséretét három napig ellátni 1561 óta, ez 1630 és 1660 között sokkal ritkábbá vált, 1630 decembere és 1649 ősze között kb. 20 alkalmat jelentett.

Ezeket a benntartózkodásokat vizsgálom meg az előadás első részében, mikor került ezekre sor és milyen okból érkezett a városba a fejedelem kísérete; a második részben azt, hogy erre hogyan készült a város és vezetése, mennyire volt ez rutinszerű. A harmadik nagy kérdés a kíséret csoportjainak vizsgálatát jelenti illetve, hogy melyik csoportot hogyan látták el a városban (szállás, étel). Az utolsó nagy vizsgálati körként jelenik meg a városi polgárság, hogyan vélekedett a fejedelmi kíséretről, milyen ismeretük származott az udvar benntartózkodásáról, az egyes polgárok mit tapasztaltak ilyenkor a városban, illetve a városi hétköznapiak hogyan s mennyiben alakultak át.

Kenyeres István (Budapest, Budapest Főváros Levéltára): *Buda és Pest középkori levéltárai*

A Budapestet alkotó három elődváros, Buda, Pest és Óbuda középkori levéltárai elpusztultak. A Budapest Főváros Levéltárban jelenleg található csekély mennyiségű középkori levéltári anyag nem a városi levéltárak részeként őrződött meg. Az előadásban arra teszünk kísérletet, hogy összefoglaljuk az elődvárosok, főként Buda középkori városi levéltáráról rendelkezésre álló információkat. Ma már evidencia a várostörténet-írásban, hogy a középkori városoknak adott privilégiumokat nem a fejlődés kezdetének tekintik, hanem csak egy állomásának. Ezt azért fontos hangsúlyoznunk, mivel a városi levéltárak kezdetei visszanyúlnak az első privilégiumok által biztosított önrendelkezési, városigazgatási kiváltságokhoz, illetve ahhoz a tényhez, hogy a városoknak elemi érdekük fűződött jogbiztosító irataiknak, privilégiumaiknak a korszak körülményeihez mérten szakszerű tárolásához, azaz levéltár (*archivum civitatis*) létrehozásához, fenntartásához, működtetéséhez. Buda esetében még az is árnyalja a helyzetet, hogy egy másik város, a Duna-bal parti Pest 13. század közepén történő áttelepítésével jött létre. A pestiek Buda hivatalos latin elnevezésében hozták magukkal korábbi városuk nevét (*castrum novi montis Pestiensis*), valószínűleg levéltárát, illetve azt, ami az 1241/42. évi mongol invázió után keletkezett. A 13. század végére, a 14. század elejére egyértelműen az ország fővárosának tekintett Buda egyúttal mintaadó volt a többi szabad királyi város számára, mind jogi, mind városigazgatási szempontból is, ami magába foglalta a városi kancellária szervezetének és az ahhoz szorosan kötődő levéltár mintájának átvételét. Az előadás részletesen kitér arra, hogy hogyan nézhetett ki a ma már elpusztult budai városi levéltár, milyen irattípusok voltak fellelhetők benne és ennek ma milyen nyomai vannak. Pest levéltárról, iratairól jóval kevesebb ismerettel rendelkezünk. Pest esetében fontos hangsúlyoznunk, hogy a város 15. század elejéig-közepéig jogilag Buda alá tartozott, így városi kancellária és így a levéltár is csak később erősödött meg. Az önállósuló Pest ugyanakkor gyorsan átvette a főváros kancelláriai gyakorlatát. Az előadás röviden kitér Óbuda királynéi város (mezőváros) és a budai és pesti intézmények, testületek középkori levéltáira is.

Kovács András (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem): *Kolozsvár város legrégebbi számadáskönyvéről (1453)*

Szabó Károly (1824–1890) *A kolozsvári magyar polgárság összeírása 1453-ból* címen tette közzé 1882-ben azt a papírlapokból álló füzetet, ami Nagyajtai Kovács István (1799–1872) hagyatékából került a kolozsvári Unitárius Kollégium Könyvtárába. Az idézett címet, *Registrum hungarorum de Ciuitate Cluswar* vezették rá kalligrafikus, késő gót írással a három pergamenoklevélből összevarrt kötésre is. Különös címe ellenére, ez az okmány formájában és tartalmában is a korai városi számadások műfajába illik, így kétségtelen, hogy Kolozsvár legrégebbi ismert számadáskönyvének a töredékével van dolgunk, s mint ilyen, egyrészt a városi adminisztráció korabeli színvonalát reprezentálja, másrészt pedig, töredékessége ellenére is, négy fertályban lakó több mint félezer adóalany – háztulajdonos, illetve zsellér/bérlő – családfő megnevezésével, valamint a behajtott összegből fedezett költségek elszámolásával egyedülállóan értékes forrása a város korabeli viszonyainak.

Kovács Zsolt (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem): *A kolozsvári Wesselényi-kert. Adalékok az erdélyi városi barokk kertek történetéhez*

A Várad 1660-as elestét követő évtizedekben Erdély legjelentősebb főnemesi családjai igyekeztek kolozsvári ingatlanhoz jutni, e folyamat azonban hangsúlyosabbá mindössze a következő század első felében vált. A erdélyi nemesi elit képviselői – a kolozsvári polgárok körében már korábban is ismert gyakorlatnak megfelelően – a várfalakon belüli lakóházak mellé, a külvárosok területén fekvő majorokat vásároltak, amelyek a háztartáshoz kötődő gazdasági tevékenységek számára biztosítottak megfelelő körülményeket. A barokk kertkultúra erdélyi térnyerésének következtében azonban, több esetben is a majorok gazdasági funkciói mellett a külvárosi nemesi kertek kialakításában megjelennek a díszkertek jellegzetes elemei is. Előadásunkban egy elfeledett kolozsvári barokk kert, a Monostori külváros északkeleti felében, a Szamos és a Kiszamos ága által övezett területen a 18. század közepén kialakított Wesselényi-kert kialakulásának és egykori kinézetének rekonstruálására teszünk kísérletet.

Lönhárt Tamás (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem): *Társadalmi mérnökösködés és emlékezetpolitikai töréspontok – Kolozsvár, 1956–1996*

Városunk történetében az 1956 utáni évtizedek meghatározó nyomot hagytak: úgy a városkép, a városrészek szinergiája, a szimbolikus terek textusa, mint a lakosság származási, foglalkozási és etnikai sajátos arculata, arányaiban és egészében is lényegi metamorfózison esett át. Ennek legmeghatározóbb okozója a pártállam politikai célrendszerének megfelelő társadalmi mérnökösködési program volt. Előadásunk során ezen összetett folyamatnak az 1989 előtti és utáni időszakra való következményeit, ezek hatalomtechnikai eredőit, valamint a kolozsvári városi közösség identitására lecsapódó hatásait tárgyaljuk.

Lupescu Radu (Kolozsvár, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem): *Kolozsvár középkori városfalai*

A Kolozsvár középkori városfalaival kapcsolatos kutatások nagyon visszafogottak voltak az elmúlt évtizedekben. Lényeges előrelépés nem történt építési idejük és az építés menetének a meghatározása terén. Pedig a rendelkezésünkre álló adatok további új megfigyeléseket és értelmezéseket tesznek lehetővé. Dolgozatomban ezen adatok értelmezésével illetve újraértelmezésével igyekszem párhuzamba állítani a város fejlődését és a város erődítésének a folyamatát, ami meghatározó eleme volt a település 14–15. századi történetének.

Lupescu Makó Mária (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem): *Koldulórendek a reformáció hajnalán Erdélyben*

A 16. században Erdélyben elsöprő sikert arató reformáció előzményei a 15. századra nyúlnak vissza. A vallási megújulás igen intenzíven jelentkezett a szerzetesrendek körében is, különösképpen a koldulórendek (ferencesek, domonkosok) és pálosok soraiban. A személyes üdvösség biztosításának megváltozott igénye az ekkor keletkezett végrendeletekben jól érzékelhető. Az előadás arra tesz kísérletet, hogy a vallási megújulás igénye által keletkezett változásokat és a kialakult konfliktusforrásokat felvázolja.

Magina, Adrian (Resicabánya, Resicabányai Hegyvidéki Bánsági Múzeum): *A város és a templom. Vallásos élet a középkori Lippán*

Lippa, kezdeteitől fogva egyike volt Arad vármegye legjelentősebb településeinek. Mint városias központ, az első írott források említése óta a nyugati kereszténységhez tartozott. Katolikus plébánia és ferences konvent működött a településen, amelyek a 16. század első felében szűnhettek meg. Ez a század máskülönben a felekezeti sokszínűségé, és az írott forrásokban egyaránt nyomon lehet követni a katolikus, protestáns és ortodox közösségekre vonatkozó adatokat. Az 1540-es évektől kezdődően a városi hatóságok kapcsolatba kerültek a reformációval, kezdetben annak védelmét, később terjesztését vállalva fel. A Maros völgyi városra (vásárra) vonatkozó adatok elemzése, különösen a 16. század első feléből, lehetővé teszi a városi hatóságok és az egyházi intézmények közötti együttműködés feltárását. Emellett a különböző felekezetekhez való viszonyulás és a késő középkori vallásosság is jól megragadható.

Magina, Livia (Resicabánya, Resicabányai Hegyvidéki Bánsági Múzeum): *Városi terek: Karánsebesre vonatkozó topográfiai javaslatok (16–17. század)*

A városi terek átalakulásának a gyorsasága bizonyos mértékben visszatükrözik a települések fejlődésének ütemét, és lakosainak mentalitásáról is árulkodnak. A városi intézményekről szóló írott forrásokat, valamint az utcanevek elnevezéseit jól kiegészítik a régészeti leletek. A város helyrajzának elemzése arra enged következtetni, hogy Karánsebes, az Erdélyi Fejedelemség peremvidékén fekvő város, egy nagy léptékekben fejlődő település volt. Gyors felemelkedése több kedvező körülménynek köszönhető, melyek közül Temesvár eleste és az Erdélyi Fejedelemséghez való csatolása voltak a legjelentősebbek. Vár, *oppidum*, de szabad királyi város is, Karánsebes térhasználata megoszlott a városfalakon belüli és kívüli területre. A város gyors terjeszkedése és fejlődése jól nyomon követhető a 16–17. század folyamán.

Marcu Istrate, Daniela (Bukarest, a Román Akadémia “Vasile Pârvan” Régészeti Intézete):
Tipikus és atipikus a dél-erdélyi városi temetkezési körzetek adminisztrációjában a 12–16. században

Az elmúlt évszázad tapasztalatai Európában arra mutatnak rá, hogy mennyire értékesek a régészeti leletek egy-egy város történetének rekonstruálásában, és hogy milyen jól kiegészítik az írott forrásokat. A régészet nem csupán kiegészíti az írott forrásokat olyan információkkal, részletekkel, amelyekről nem maradt fenn írott forrás, hanem jobb értelmezési lehetőséget is nyújt egy-egy adott korról szóló ismereteinkhez.

Ami Erdélyt illeti, a városi régészet, bár száz éves múltat tekint vissza, még gyerekcipőben jár. Legtöbb esetben kisebb ásatások leleteit vizsgálhatjuk meg, ezek azonban nem járnak látványosabb és átfogóbb előnnyel, ami az értelmezésüket illeti. Nagyobb kutatásra ritkán adódott lehetőség, általában ez városrendezési vagy restaurálási tervhez kapcsolódott és korántsem alapult csupán tudományos érdekeken.

Jelen előadás arra keresi a választ, hogyan járult hozzá a temetőrégészet a városok középkori képének a feltárásához dél Erdély százszek által lakta településeiben. Kutatásom az elmúlt évtizedek leletein alapszik, aminek nagy része nem volt leközölve mostanáig. Segesvár, Brassó és Szeben esetében a történelmi városok belüli régészeti ásatások lehetőséget nyújtottak arra, hogy a középkori parókiai temetőit tanulmányozhassam. A néhány ezer sír feltárása, elemzése nagyon sok új eredményt hozott a temetkezési szokások fejlődésére, változására vonatkozóan. A csontleletek pedig abba engednek betekinteni, hogy milyen volt a testfelépítésük, egészségi állapotuk, valamint milyen fontosabb betegségek léteztek abban az időben.

Az említett szempontok mellett a temetőrégészet lehetőséget nyújt a temetkezési körzetek behatárolására, illetve nyomon követi a temetők fejlődését a várostopográfia kontextusában, a városok fejlődésével összefüggésben. Dolgozatomban Brassó, Szeben és Segesvár temetőit hasonlítom össze egymással, kiemelve a temetkezési körzetek adminisztrálását a települések alapítása és a reformáció közötti időszakban. Legfőképpen a temető területén történő változásokra figyelek, hogyan különül el egymástól a szakrális és a profán tér külső jelek (kereszt, oltár), valamint belső szervezés (utak, sírjelek) alapján.

Mârza, Radu (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem): *Szemelvények Kolozsvár történetéből a boldog békeidők képeslapjain*

Az elmúlt években a történészek egyre nagyobb figyelmet szenteltek a képeslapoknak, mint a mindennapok, az épületek és urbanizáció, a politika és gazdaság különböző aspektusait dokumentáló forrásnak. A képeslapok iránti érdeklődéséből kifolyólag az előadás szerzője arra tesz kísérletet, hogy a képeslapok tükrén keresztül felvillantson pár szemelvényt Kolozsvár 19. század végi, 20. század eleji történetéből, és felhívja a figyelmet a városban bekövetkezett néhány változásra, úgy városrendezési és építészeti, mint történelmi szempontból.

Mészáros Orsolya (Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem): *Városi vízellátás a Duna-menti középkori városokban*

A középkori városi vízellátás kérdéséről, elsősorban Buda esetében többféle feldolgozás született. A kutatás vizsgálta a kérdést az írott adatok, a régészeti maradványok, a topográfiai kérdések, a technikai megoldások szempontjából. A Budától északra eső Duna-parti városok, Vác, Visegrád, Esztergom esetében feltehetően hasonló megoldásokkal lehet számolni, mint Budán, bár valószínűleg – a ma ismert adatok alapján – kisebb léptékben, mint a fővárosban. Az újabb régészeti eredmények, többnyire – de nem kizárólag – kútfeltárások mellett, hogy gazdag régészeti leletanyagot tartogatnak, a városi vízellátás kérdését is egyre jobban megvilágítják. A vízszintváltozás módjáról, a topográfiai kérdésekről, mint a telkekhez és lakóházakhoz tartozó kutak és ciszternák számáról, a kerthasználatról, vagy a Duna partjától magasabban húzódó területek (például a visegrádi királyi palota felső szintje, az itt álló díszkút, fürdő, vagy az esztergomi palota és a vízemelő szerkezetek) ellátásáról, működéséről. Az előadás a budai eredményeket is követve, de az új adatokat felhasználva igyekszik áttekinteni a Budától északra eső királyi és püspöki városok vízhasználatának kérdését.

Murádin János Kristóf (Kolozsvár, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem): *Az Erdélyi Párt kolozsvári városi szervezete 1941 és 1944 között*

Előadásomban a második bécsi döntés után Magyarországhoz visszacsatolt Észak-Erdély legfontosabb magyar politikai formációjának, a régióban domináns Erdélyi Pártnak a kolozsvári szervezetét szeretném bemutatni. Céloom Észak-Erdély magyar állami keretekbe való politikai integrálódásának elemzése az EP legfontosabb városi szervezetének tükrében. Kolozsváron volt ugyanis az Erdélyi Párt regionális központja, a budapesti pártiroda mellett, itt intézték az EP egész észak-erdélyi tevékenységének ügyeit. Kolozsvár – politikai értelemben – már csak emiatt is Erdély fővárosa volt az adott időszakban, amit jól érzékeltet az Erdélyi Párt kolozsvári tagozatának nagyfokú aktivitása. Ennek megfelelően előadásomban előbb felvázolom az Erdélyi Párt létrehozását, majd a kolozsvári pártszervezet megalakulását, összefoglalom tevékenységét, elemzem a taglétszám változását és bemutatom a helyi pártszervezet országgyűlési képviselőjét. Végül kifejtem az Erdélyi Párt és az anyaországi pártok versengését Kolozsváron 1941 és 1944 között. Előadásom levéltári forrásokon, a fellelhető szakkönyveken és tanulmányokon, a korabeli sajtó híradásain és a korszak jelentős személyiségeinek visszaemlékezésein alapszik.

Nagy Balázs (Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem): *Városok – rezidenciák – csúcstalálkozók: középkori magyar városok, mint uralkodói találkozóhelyszínei*

Az előadás a középkori magyar városoknak az uralkodói találkozó alakulásában betöltött szerepét vizsgálja. Bár az uralkodói találkozó nem tartoztak a középkori diplomácia legfontosabb csatornáinak közé, de már a 12. századtól vannak adataink arra, hogy külföldi uralkodók Magyarországon átutazva találkoztak a magyar királlyal. A korai csúcstalálkozók esetében többnyire a keresztes hadjáratokra vonuló külföldi uralkodók voltak a magyar királyok partnerei a találkozó során. Bár a találkozó lefolyásáról nem sok adat maradt fenn, ezekre jellemzően Esztergomban, vagy a *medium regni* valamely más pontján került sor. Az Anjou uralkodók alatt az ország központi régiójának más települései kerültek előtérbe. Bár I. Károlynak a temesvári tartózkodásához kötődő ilyen találkozásáról nincs tudomásunk, de Visegrád uralkodói rezidenciává való válását követően számos találkozó is a helyszíne volt, a legismertebb 1335-ös királytalálkozó mellett I. Károly több más alkalommal is fogadott itt külföldi uralkodókat. Buda már 1353-tól, tehát jóval az állandó uralkodói rezidenciává válása előtt helyszíne lehetett csúcstalálkozóknak. Ez a város kétszer is vendégül látott bizánci császárokat, először 1366-ban V. Palaiologosz Jánost, majd 1424-ben, már Zsigmond uralkodása alatt VIII. János császárt. Zsigmond részben a családi kapcsolatai, részben pedig a német, majd a cseh trón, végül pedig a császári méltóság megszerzése révén is számos uralkodói találkozóon vett részt, több nagyszabású találkót tartott Budán is. Ismeretes, hogy a külföldi uralkodók Zsigmond korában Buda mellett felkeresték Visegrádot, vagy Budaszentlőrincet is. Az 1412-ben és 1424-ben tartott csúcstalálkozóknak több külföldi uralkodó és méltóság is vendége volt.

Az előadás a találkozó politikatörténeti aspektusai mellett igyekszik összegyűjteni az eseményeknek a várostörténeti vonatkozásait, kitérni a találkozó rituális, valamint a logisztikai elemeire is.

Nagy Róbert (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem): *Kolozsvár 1900. A fejlődés gazdasági alapjai*

Kolozsvár a századfordulón már egy olyan fejlődő város képét mutatja, amelyen az egyetemi infrastruktúrára fordított nagy állami beruházások mellett a magánemberek, különböző társaságok, iparvállalatok, bankok építkezései is egyre inkább láthatóvá válnak. Az elsősorban közigazgatási és oktatási központként számon tartott Kolozsvár ekkor kezd komoly gazdasági előnyre is szert tenni. Olyan új vállalatok és bankok költöznek a városba, mint például a Gyufagyár, vagy a Reitter-féle bőrgyár, amelyek majd az elkövetkező évtizedekben meghatározzák a város üzleti életét.

Orbán János (Marosvásárhely, Maros Megyei Múzeum): *Kolozsvár és Marosvásárhely. Építészeti kapcsolatok a barokk és a klasszicizmus korában*

Előadásunk azt vizsgálja, hogy milyen formában és milyen mértékben hatott a 18. században gyorsan fejlődő erdélyi építészeti centrum, a századfordulótól kormányzatilag is a tartomány központjává előlépő Kolozsvár a közeli Marosvásárhely építészetének alakulására. A források arról vallanak, hogy a kolozsvári pallérok már a barokk kibontakozásának éveiben felbukkantak a Maros-parti város építőtelepein, a különféle kölcsönhatások pedig a korszak végéig kimutathatóak a két szabad királyi város építészetében. Milyen kolozsvári mesterek jutottak el Marosvásárhelyre? Milyen csatornákon kerülhetett erre sor? Mennyire maradt tartós jelenlétük a városban? Volt-e ennek a kapcsolatnak hozadéka az építészeti formák terjedése terén? Okfejtésünkben főként ezekre a kérdésekre igyekszünk választ találni.

Pakó László (Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület): *A kolozsvári direktorok és a városi vagyon gyarapítása (1584–1660)*

Korábbi kutatásaink során nagy vonalakban vázoltuk a kolozsvári direktorok (*directores causarum*), más néven a városi jogüggyigazgatók intézményének 16. századi történetét. Vizsgáltuk létrejöttének körülményeit, a százférfiak tanácsának soraiból választott két tisztségviselő személyét, szakmai pályafutását, hatásköreit, feladatait és tevékenységét, és ezáltal rámutattunk az intézménynek a városi igazságszolgáltatásban betöltött úttörő szerepére. Minthogy az eddigiekben kevés szó esett a direktoroknak az utód nélkül elhunyt városiak vagyonának a város számára való megszerzése és adminisztrálása terén kifejtett tevékenységéről, előadásunkban ennek bemutatására fektetünk kiemelt hangsúlyt. Mivel kutatásainkat kiterjesztettük az intézmény 1660-ig terjedő időszakának a működésére is, elemzésünk során elsődlegesen a direktorok éves számadásainak főként a 17. század első feléből nagy számban fennmaradt anyagára fogunk támaszkodni.

Pakucs Mária (Bukarest, a Román Tudományos Akadémia „Nicolae Iorga” Történeti Intézete):
„Török javak” a 16. századi Szebenben

Jelen tanulmány a 16. századi Szebenben megtalálható keleti eredetű árucikkek (fűszerek és különleges textíliák) fogyasztására vonatkozó kutatás néhány lehetséges megközelítési módozatát kívánja tárgyalni. Különböző forrástípusokat (városi statútumok, számadáskönyvek) felhasználva a tanulmány bemutatja ezen árucikkeknek a városlakók életében betöltött szerepét is. Georg Dollert, városi jegyző és kiskereskedő inventáriumai nemcsak az 1597-ben és 1599-ben a boltjában felhalmozott javakról tanúskodnak, hanem a szebeni polgároknak szánt árucikkek széles választékáról is fogalmat alkothatunk.

Papp Szilárd (Budapest, Szépművészeti Múzeum): *A kolozsvári Szent Mihály-plébániatemplom előzményeinek kérdése néhány korai kőfaragvány kapcsán*

Az előadás a Szent Mihály-templom lehetséges előzményének vagy előzményeinek kérdését járja körül. Alapját három régóta ismert, a mai épületnél korábbról származó faragvány jelenti, melyeket időnként kapcsolatba hoznak Kolozsvár korai plébániatemplomával. A köveken nemrég tett újabb megfigyelések nem csak a faragványok megítélését, hanem a templom lehetséges előzményeinek a kérdését is valamelyest új megvilágításba helyezik. Mindez összefügg a település nagyon hiányosan ismert kialakulásával és korai történetével is, amihez e faragványok, vagy legalábbis egy részük is szolgálhat új támpontokkal.

Papp Klára (Debrecen, Debreceni Egyetem): *Arisztokrata hétköznapok Kolozsváron – családi levelezések tanúsága szerint*

Az elmúlt néhány évben a 18. század második feléből több erdélyi arisztokrata család levelezését olvashattam. Csáky Kata grófnő levelezését sajtó alá rendeztem, amely felhívta figyelmemet arra, milyen sok értesülést, híradást, apró észrevételt tartalmaznak a levelek a családi mindennapokról. Csáky grófnő kolozsvári házáat később leánya, Bethlen Rozália is használta, de a városban lakó Jósika család tagjai (Jósika Antal, majd özvegye) s fiúk, Jósika János és felesége, Bethlen Rozália lánya, Csáky Rozália, vagy testvére, Csáky József is jelentős számú levelet hagyott az utókorra. Ez a családi levelezés az alapja annak, hogy a 18. század közepétől a 19. század első három évtizedéig vizsgálhassam a Kolozsvárra vonatkozó híradásokat.

Előadásomban azt kívánom bemutatni, milyen mélységben és témában közölnek a levelek információkat a kolozsvári hétköznapokról. Természetesen a városban szerzett ingatlanokra vonatkozó hírek nem egyszerűen a ház, telek vásárlására utalnak, hanem annak bővítését is dokumentál(hat)ják, ezért az elindított építkezéseket, az építetők ízlésének megfelelő változtatások leírását kiemelten kezelem.

Ugyancsak fontosnak tekintem a családi szokások, ünnepek számba vételét, de a hivatalos ünneplésre vonatkozó észrevételek csokorba gyűjtését is. Az arisztokrata hölgyek és urak kulturális érdeklődése, szokásai, mecénatúrájának jelei és saját részvétele a kulturális folyamatokban szintén a vizsgálandó területek közé tartoznak.

A családok kapcsolatrendszerének feltárását is elősegíthetik a vizsgált levelek, amelyek a közvetlen családtagokon kívül további kapcsolati szálakat tárnak fel, s utalnak azok jellegére is.

Amennyiben forrás-lehetőség van rá, a vásárlási-ajándékozási szokások feltérképezéséhez is keresem az adatokat, amihez a családtagok kölcsönügyletei, vagy a hagyatéki leltárak adatai is szolgáltatnak adalékokat, háttér-információkat. A levelezésen kívül a fennmaradt fotó és grafikai anyagot is be kívánom vonni a vizsgálatokba.

A gazdag levelezés természetesen más erdélyi (vagy magyarországi) városok jeles alkalmait, társas szokásait is érinti, s ahol a levélíró összevetést is tesz/tehet kolozsvári eseményekkel, azokkal az esetekkel is foglalkozni kívánok.

Petrovics István (Szeged, Szegedi Egyetem): *Pécs: egy püspökváros a késő középkorban*

Pécs az egyik legkorábbi és leggazdagabb püspöki székhelye volt a Magyar Királyságnak. Részből ebből adódóan, az ország egyik legvirágzóbb és legvárosiasabb településének számított. A magyar történetírás, sajnálatos módon, csak az utóbbi időben fedezte fel annak a város csoportnak a jelentőségét, amit az érseki/püspöki székhelyek alkottak. Ez a szemléletbeli váltás szerencsésen párosult azzal a város részéről felmerült igénnyel, hogy elkészüljön Pécs monográfiája. Az első két kötet, amely a kezdetektől a város török kézre kerüléséig tárgyalja a település történetét az utóbbi években jelent meg.

A kutatásokból kiderült: 1361 és 1526 között tíz püspök székelte a városban. A főpapok túlnyomó többsége külföldi egyetemeken gyarapította tudását, s közülük többen fokozatot is szereztek. Diplomataként a 14. században Koppenbachi Vilmos és Alsáni Bálint, a 15. században pedig Janus Pannonius és Csulai Móré Fülöp tűnt ki. Valamennyi főpap fontos szerepet játszott az ország belpolitikai életében és annak irányításában. Pécs a középkorban székes- és társaskáptalan is működött. A kettő közül a székeskáptalan volt a fontosabb, amely széleskörű hiteleshelyi tevékenységet látott el. A püspököknek és a kanonokoknak, különösen a nagyprépostoknak jelentős szerepük volt a város kulturális és művészeti életének fellendítésében is. Magyarország első egyetemének működtetése is alapvetően a püspökökre hárult.

A város kézműipara meglehetősen fejlett volt a késő középkorban. A keresztény és oszmán írott források, továbbá a régészeti leletek alapján a Mohács előtti periódusból 23 foglalkozás, illetve szakma megléte bizonyítható Pécsen.

Pécs a 15. századra a magyarországi belkereskedelem egyik fontos regionális elosztóhelyévé vált. A város környéke az ország egyik legsűrűbben lakott vidéke volt, ami tovább növelte Pécs jelentőségét. Petrus Ransanus 1488-ban megjelent munkájában országos hírű kereskedővárosnak nevezte Pécsét.

Az előadás arra tesz kísérletet, hogy bemutassa, milyen szerepet játszott Pécs a késő középkori Magyar Királyság egyházi-, kulturális- és gazdasági életében.

Pop, Ioan-Aurel (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem) – **Simon, Alexandru** (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem): *A Kolozsvár környéki falvak a 14. században – néhány megjegyzés*

Az Árpád-kor végi Magyarországon uralkodó válsághelyzet és az Anjou dinasztia hatalomrajutásának egyik nyertese, Temesvár mellett, Kolozsvár volt. A település viszonylag későn alakította ki birtokait, kb. félévszázaddal királyi várossá nyilvánítása után (1316–1367). Első látásra úgy tűnik, hogy az 1366-os megmozdulásokra volt szükség ahhoz, hogy a királyság ismét Kolozsvárba “fektessen”. Dé még akkor is birtoklását egy sor feltételhez kötötték, gyakorlatilag az Anjou korona kívánságának és hatalmának egyenesen alárendelt “uniók” révén. Más jelentős politikai válságok (1402–1403, 1467 és 1526) kiterjesztették Kolozsvár városi és vidéki határait még országos viszonylatban (1405, 1468, 1470 és 1529) is. A város el is veszítette szabad királyi város rangját a „bábolnai felkelésnek” köszönhetően, mely tulajdonképpen arra a bizonyos *universitas Hungarorum et Valachorum*-ra (1437) vezethető vissza. A jelen előadás célja elemezni pár olyan helyi és regionális sajátosságot az 1300-as évekből, amelyek megterhelték a város megnyilvánulását és birtokai kialakulását.

Rus-Cacovean, Ioana (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem): *Egy iskolává alakított gyár: A kolozsvári cukorgyár és a Királyi Javítóintézet*

A 19. század jelentős változásokat hozott Kolozsvár életében és kitörölhetetlenül rajta hagyta a nyomát a város urbanisztikai képén. A gazdasági és demográfiai igények nyomán lebontásra ítélt középkori városfalak helyén ipari létesítmények jöttek létre, így került megalapításra 1837-ben a cukorgyár is. Erdély általános gazdasági elmaradottságának következményeként azonban a kolozsvári cukorgyárhoz hasonló új vállalkozások közül sok igencsak rövidéletűnek bizonyult a külső konkurenciával szemben. A cukorgyár nem sokkal az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után szűnt meg. Épületeit egy időre a hadsereg használta. A helyi ipar lassú fejlődése nyomán azonban felmerült az igény a szakiskolák felállítására, a gyermekek védelmére, a különleges iskolákban elhelyezett fiatalok oktatására és az elhagyott épületek újrahasznosítására. A cukorgyár egykori épülete 1866-ban a Királyi Javítóintézet székhelye lett.

Az épületegyüttes történetét 2014-ben, a felújítási munkálatokkal kapcsolatban tanulmányoztam. A kutatás során elsődlegesen a korabeli építkezési terveket, fényképeket és a kolozsvári ipari építkezések történetével és a város demográfiai, valamint urbanisztikai fejlődésével kapcsolatos szakirodalmat használtam. Nagy segítségemre volt az 1891-ben Budapesten megjelent, *A kolozsvári királyi javítóintézet ismertetése* című monográfia. Az építkezésekkel és átalakításokkal kapcsolatba hozható építőmesterek neveinek az azonosításához hasznosítottam B. Nagy Margit és Gheorghe Vais munkáit, valamint az Erdélyben dolgozó építőmesterek nevét tartalmazó adatbázisokat.

Az építési periódusokat tisztázni hívatott kutatás olyan kevésbé ismert adatokra világított rá, mint az építkezésekhez kapcsolódó építészek neve, az idők során végrehajtott átépítések datálása, valamint a fennmaradt eredeti részek azonosítása. Noha a cukorgyár egykori épülete nem szerepel a műemlékek országos listáján, mégis fontos szerepet tölt be Kolozsvár ipari építészetében és urbanisztikai történetében, ezért nagyobb figyelmet érdemel nemcsak a kutatók, hanem a jelenlegi használóinak részéről is.

Rusu, Adrian Andrei (Kolozsvár, a Román Tudományos Akadémia Régészeti és Művészettörténeti Intézete): *A személyre szabott anyagi kultúra termelésének nyomában a késő középkori Kolozsváron*

Az erdélyi középkori városok ismerete szinte kizárólag a mesterek és termékeik elvett emlékeire alapszik. Ebből kifolyólag arra következtethetnénk, hogy az összes egy sablonszerű termelésbe sorolható be. Mennyi lehet az igazság egy ilyen előzetes következtetésben? A válasz a késő középkor anyagi kultúráját jellemző „globalizációs” folyamat részéről érkezik, amelyről a romániai történetírásnak látszólag nincs tudomása.

A „kolozsvári” javak közül a legérdekesebb üzeneteket a város területén talált kályhacsempék tartalmazzák. Az előadás második részében arról lesz szó, hogy mely darabok származhatnak helyi műhelyekből, és milyen üzenetet hordoz ezen csempék díszítése.

Rüsz-Fogarasi Enikő (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem): *Kolozsvár számadásai és a kolozsvári városgazdálkodás a fejedelemség korában*

A kora újkori Kolozsvár egy dinamikusan fejlődő város képét mutatja minden vonatkozásban. Az erre az időszakra vonatkozó számadások differenciálódása, fejlődése a városi gazdálkodás hű képét adja meg számunkra. Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy összegezzem a fent maradt számadástípusokat és az azok mögött álló intézményeket. Elsőként az állandó jelleggel jelentkező számadások dinamikáját vizsgálom meg, majd a rendkívüli alkalmak során létrejött elszámolásokat külön tárgyalom, hiszen ezek között vannak egyedi esetek, de vannak visszatérő alkalmak is. Vizsgálódásom során párhuzamba helyezem a 16. század utolsó negyedének és a száz évvel későbbi városgazdálkodás által keletkezett elszámolások sokféleségét. Végül, de nem utolsó sorban a városi gazdálkodás intézményrendszerét veszem számba a számadások tükrében.

Sălăgean, Tudor (Kolozsvár, Erdélyi Néprajzi Múzeum): *Kolozsvár a 13. század második felében. Feltételezések és bizonyosságok*

Az 1241–1242-es tatárjárás és a német hospesek által 1316. augusztus 19-én elnyert városi kiváltság között eltelt hét évtized a legválságosabb periódusok egyike volt Kolozsvár történetében. Lényegében a Castrum Clus néven ismert település hasonló helyzetbe került a mongolok által elpusztított más vármegye központokhoz, fennállt a veszélye ugyanis, hogy addigi státusát elveszítve egy jelentéktelen településsé válik. Ettől a szomorú sorstól V. István ifjabbik magyar király és erdélyi herceg mentette meg, aki feltehetően jelentős számú német hospeszt telepített itt le. Ezek a telepések jelentős szerepet játszottak a középkori Kolozsvár újjászületésében. Az 1275. évi epizód után Kolozsvár egy polgárháborús korszakot élt át. A település az erdélyi püspök tulajdonába került, a német telepések azonban megtagadták, hogy lemondjanak kiváltságaikról és négy évtizeden keresztül küzdöttek a visszaszerzésükért. Kolozsvár történetének ez a korszaka tele van ismeretlenekkel, a szakemberek között a mai napig számos kérdésben nincs egyetértés. Az idősebb generációk régészet által nyújtott válaszokba vetett reménye egyelőre csak nagyon kis mértékben valósult meg. Ennek ellenére a Kolozsvár korai történetét kutató szakember számára mindig ott van az eddig ismert források más szemszögből és új összefüggésben való értelmezésének a lehetősége. Idővel az eredmények is megmutatkoznak.

Salontai, Sanda (Kolozsvár, a Román Tudományos Akadémia Régészeti és Művészettörténeti Intézete): *Kolostor együttesek a középkori város településszerkezetében: a szebeni, brassói és kolozsvári koldulórendi kolostorok*

Az előadás témája a középkori városi keret olvasata a vizuális és írott forrásokon keresztül, különös tekintettel a szerzetesrendi épületegyüttesekre. A rendelkezésünkre álló építészeti emlékek csupán részlegesen tükrözik a középkori települések szerkezetét és képét. Az erdélyi városokban, már a középkortól kezdődően, az épített tér, itt mind a városfalakon belüli, mind a külvárosi részekre gondolunk, dinamikáját meghatározták a folyamatos formai és lényegi átalakulások. Újjáépítések, bővítések, áthelyezések vagy létező épületek bontása, valamint új épületek emelése, a társadalmi, gazdasági, kulturális és vallási kontextustól függően átalakították az ott lakók életének a kereteit. Nem egészen a modern korig, a koldulórendek építkezései jelölték a középkori épített terület határát, ezáltal referenciapontot képezve a városi topográfiában. A tárgyi létezése ezen építményeknek megsérült egyes elemek részleges, legtöbb esetben magának a kolostorépületnek részleges vagy teljes pusztulásával, ilyen volt pl. a brassói ferences kolostor és az első szebeni domonkos konvent is. Az előadás keretén belül elemzésre kerülnek a szebeni, brassói és kolozsvári koldulórendi építkezések különös figyelmet szentelve a helyszínválasztásnak és a kolostori épületek topográfiájának, az írott és képi dokumentumok által szolgáltatott adatok alapján.

Simon Zsolt (Marosvásárhely, Román Akadémia “Gheorghe Șincai” Társadalomtudományi Kutatóintézete): *Szebeni árak és bérek a középkorban*

A történelmi forrásokban szereplő pénzösszegek helyes értelmezéséhez elengedhetetlen a használt pénzegységek vásárlóerejének ismerete, ez a tudás pedig az árak és bérek tanulmányozása révén szerezhető meg. A középkori Erdély tekintetében az árak és bérek vizsgálata nem tartozott a népszerű kutatási témák közé, hiszen ilyen irányú érdeklődése csak Pataki Józsefnek és David Prodannak volt, akik néhány oldalon összegyűjtötték a gyulafehérvári, illetve vajdahunyadi uradalom 16. század eleji számadásaiban található ár- és béradatokat, továbbá a 16. századi Kolozsvár monográfiájának, Samuil Goldenbergnek, akinek azonban a Mohács előtti időszakból – a rossz forrásadottságokból kifolyólag – csak egy-két adatot sikerült találnia. Tervezett előadásunkban a középkori szebeni árakat és béreket fogjuk ismertetni, a rendelkezésre álló időkeret szűkössége miatt az utóbbiakra helyezvén a hangsúlyt. Vizsgálatunk forrásait az erdélyi viszonylatban jelentős számban kimutatható számadások képezik, amelyek főleg 1467 után, különösképpen az 1490-es évektől kezdődően maradtak fent.

Sipos Gábor (Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület): *A kolozsvári reformátusok a 17–18. században*

Kolozsvárott a református egyházköztség a 17. század legelején alakult meg, fejedelmi támogatással templomuk is lett, majd szabad vallásgyakorlatot élveztek. A század második felében már az egyik legnépesebb református közösségnek számított, három templommal és egy imaházzal a szász kálvinisták számára. A 18. században csökkent ugyan a templomok száma, de a közösség megőrizte jelentőségét.

Spânu, Anda-Lucia (Nagyszeben, a Román Akadémia Társadalomtudományi Kutatóintézete): *Kolozsvár történeti ábrázolásokon. Georg Hoefnageltől Ludwig Rohbockig*

Az elmúlt évtizedek történelmi kutatása már nemcsak a hagyományos forrástípusokat használja, hanem egyre gyakrabban él az eddig másodlagosnak tartott forrástípusok nyújtotta lehetőségekkel is. Ilyen forrástípusok az irodalmi szövegek, orális vallomások és a különböző típusú ábrázolások.

Jelen előadás kísérletet tesz arra, hogy bemutassa mely körülmények és érvek mentén lehetséges a városábrázolások történelmi forrásként való használata. Különösképpen elemzésre kerül Kolozsvár helyzete abból az alapfeltevésekből kiindulva, hogy 350 év politikai, szociális, kulturális és különösképpen építészeti fejlődése visszatükröződik vagy éppenséggel bizonyítható ezen történelmi dokumentumok alapján. Tárgyalásra és elemzésre kerül a két „kulturális forradalom” (nyomda és fotó) közötti korszakban, azaz a 16. század elejétől a 19. század közepéig készült részleges vagy teljes városábrázolások – rajzolt, festett, metszett vagy nyomtatott – szerepe Kolozsvár történetének árnyalásában vagy rekonstruálásában.

Szegedi Edit (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem): *A kolozsvári és brassói utcanevek fejlődése a 16-19. század között*

Az előadás a két város utcaneveinek a fejlődését próbálja két szempontból nyomon követni: mennyire és mikor hatott a reformáció az utcanevekre és mennyiben érintették a modernizálódó város utcaneveit a 19. század végi ideológiai és politikai változások és elvárások. Az utcanevek elemzése a két város múltjával való kapcsolata és a helyi identitás kidolgozása párhuzamos vagy ellentétes fejlődését tárja fel.

Székely Miklós (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete): *Az egykori I. Ferenc József Iparmúzeum szerepe Kolozsvár gazdasági modernizációjában a 19–20. század fordulóján*

A 19. század második felének magyarországi építkezési konjunktúrájának részeként számos oktatási és múzeumi épületet adtak át országszerte. Ezen épületek egy jelentős, de funkcionálisan jól körülhatárolható része kettős, oktatási és múzeumi feladatok ellátására alkalmas tereket tartalmazott: ide tartozik a Lechner Ödön-féle budapesti Iparművészeti Múzeum mellett Hauszmann Alajos Technológiai Iparmúzeuma, valamint Pákei Lajos kolozsvári iparmúzeumi és ipariskola épületei. A 19. század végén Kolozsvár városának egyik nagyberuházása az iparoktatás fejlesztését szolgáló ipariskola és iparmúzeum megalapítása és felépítése volt. A Monarchia számos városában hasonló folyamatok játszódtak le, Budapest és Bécs mellett Salzburg, Graz, Prága, Czernowitz, Marosvásárhely is jelentős ipariskolai-iparmúzeumi fejlesztésbe fogott az 1870–1880-as évektől kezdve. Az iskola későbbi szakmai vezetője és a hozzá kapcsolódó iparmúzeum igazgatója, Pákei Lajos bécsi tanulmányait követően hamar kitűntetett szerephez jutott Kolozsvár építészetében: 1880-tól kezdve főépítésként, majd 1884 után az ipariskola igazgatójaként és az építészeti szaktárgyak tanáraként meghatározta az építőmesteri, kő- és ffaragó osztályok tantervét is, múzeumigazgatóként pedig a gyűjteményfejlesztés motorja volt. A kolozsvári egykori I. Ferenc József Iparmúzeum az Erdély területén működő állami múzeumként az ország rész ipari fejlesztésében játszott úttörő szerepet. A kolozsvári iparmúzeum a hasonló fővárosi intézmény mellett a Baross Gábor kitűntetett miniszteri figyelme révén létrejött, a székelyföldi modernizáció gondolatához kapcsolódó marosvásárhelyi mellett az országban harmadikként kifejezetten erdélyi magyar fővárosában szolgálta az iparfejlesztést. A klasszikus múzeumi funkciókat nélkülöző iparmúzeumok folyamatosan frissülő gyűjteményekkel a korszak innovációs központjaiként működtek, gyűjteményeik támogatták a velük gyakran szimbiózisban működő ipariskolákban folyó oktatást, újdonságok bemutatása révén a helyi vállalkozók kereskedelmi kapcsolatainak fejlesztését és piacszerzését, és tágabb környezetük a környező megyék háziiparának fejlesztését egyaránt szolgálták. A kolozsvári intézmény kevesebb mint egy évtizeden belül átadott két épülete egyedülálló a kontinensen, s jól jelzi az intézményre háruló feladatokat. Az előadás számba veszi azokat a vitákat, amelyek a hazai iparmúzeumi-iparművészeti múzeumi rendszer, s köztük a kolozsvári kiépülését meghatározták, valamint rávilágít a Pákei Lajos által vezetett múzeum gyűjteményeinek szerepére Erdély iparfejlesztésében. A kolozsvári köztudatból időközben kikopott, éppen 90 éve megszűnt iparmúzeum, egyetlen állami fenntartású múzeumként fontos része volt az egyetem jelenléte miatt önmagát modern tudományos központként és Erdély magyar fővárosaként meghatározó város identitásának.

Szende Katalin (Budapest, Közép-európai Egyetem): *Hospesekből polgárok: városi kiváltságok és következményeik az Anjou-kori Magyarországon*

A tanulmány a 14. század során, különösen a Károly Róbert és fia, I. Lajos idején bekövetkezett komoly váltást tárgyalja a városi elit és a városi közösségek foglalkozási érdeklődésének tekintetében. Bár a kereskedelmi élet meghatározó eleme a városi központok kialakulásának a középkori Magyarországon az államalapítástól kezdődően és ez fordítva is igaz, és a városok az elsődleges színhelyei a különböző javak cseréjének, a 14. században megváltozik a kereskedelem struktúrája és az is, ahogy a városok részt vesznek benne. Tanulmányomban négy kiemelkedő szempontot vizsgálok ebben az átalakulásban:

(1) Egészen Károly Róbert uralkodásának a végéig, a magyarországi kereskedelem elsősorban regionális üzletnek számított, amely a heti piactartásban nyilvánult meg. Ezzel szemben az éves nagy vásárok csak pár kiválasztott központban (Esztergom, Fehérvár, Buda és Zágráb) kerültek megrendezésre. Nagy Lajos idején ez teljesen megváltozott. A király által engedélyezett vásárok megjelentek valamennyi nagy városban, beleértve azokat is, amelyek a határokhoz közel helyezkedtek el, így a kereskedelem legfontosabb helyszíneivé váltak, kulcspontrá abban a hálózatban, amely összekötötte a Fekete-tengert és az Adriát a Baltikummal és az azon is túl fekvő térségekkel, hiszen ezeknek az útvonalaknak jelentős része áthaladt a Kárpát-medencén is.

(2) Ezzel párhuzamosan, a városi elit figyelme megnőtt a nagy távolságokat felölelő kereskedelem iránt, illetve még inkább az ebben érdekelt személyek és családok megtalálták a módját az ehhez a ranghoz való felemelkedéshez. Ezt mutatja a kereskedő családok (gyakran külföldi városokkal fennálló kötelékek) presztízsének a növekedése, és a régi nagy földbirtokosok meggyengülése vagy átalakulása.

(3) Ezek a változások nagy mértékben a szóban forgó királyok politikájának tudhatóak be. Károly Róbert kiváltságokat biztosított azoknak a városoknak, amelyek segítették az országegyesítésben az oligarchákkal folytatott sorozatos harcok követően, különösen az ezüstöt és még inkább az aranyat termelő bányavárosoknak, melyek kulcsszerepet játszottak új gazdaságpolitikájának megvalósításában. Nagy Lajos nagyobb figyelmet szentelt a vásártartási kiváltságok és az árumegállítási jog kérdésének, hiszen ő is az állami bevételek rendszerének újraszervezésén munkálkodott, hogy így jobban kihasználhassa az import-export vámokat.

(4) Az új kereskedelmi rendszer a városok külalakjára és topográfiai felépítésére is rányomta a bélyegét. A piacterek, mint szabad terek a heti piac megtartására már a kezdetektől meghatározó elemnek számítottak a városok külalakjában, azonban a felsorolt változások következtében új vásárterek (gyakran a központon kívül) és állandó épületek jelentek meg, különböző raktárak és boltok számára. A városi elit házai ugyancsak megváltoztak: a régi előkelők torony jellegű házai (a forrásokban *turris*) helyett jóval tágasabb kereskedő házak tűntek fel, főleg a piacterek körül. A külvárosi jellegű részek kialakulása a főbb útvonalak mentén szintén az urbanizáció egy új fokát mutatták.

Szirtes Zsófia (Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem): *Katonaság és polgárság együttélése Nagyszébenben a Habsburg-uralom kezdetén*

A visszafoglaló háborúk új korszakot indítottak meg a Kárpát-medence városainak történetében. I. Lipót abszolutista várospolitikája, amely a Magyar Királyság szabad királyi városaiban már a 17. század utolsó harmadától kezdve kibontakozóban volt, a török kiűzésével a hódoltság városait is elérte. Az új korszakot a városokban a katonaság megjelenése, a kamarai befolyás és a rekatolizációs törekvések érvényesülése jellemezte.

A Habsburg megszállás az 1680-as évek végétől kezdve az erdélyi városok életében is új korszak kezdetét jelentette. Kétségtelen, hogy a 17. század végi „rendszerváltás” egyik legmeghatározóbb eleme – a mintegy 20 évig tartó háborús helyzet következtében – a katonaság jelenléte volt. A polgárság és a katonaság együttélése számos konfliktust idézett elő, amely különösen érezhető volt a császári haderő főhadiszállásául szolgáló Nagyszébenben. A szász főváros vezetésének 1687-től kezdve számolnia kellett a katonaság jelenlétéből adódó kötelezettségekkel és terhekkkel (kvártély, hadellátás, erősítés stb.), joghatósága megsérülésével, a polgárság és a katonaság közötti különféle konfliktusokkal. Mindezt tetézte a Rákóczi-szabadságharc okozta hadi helyzet, amelyben Nagyszében az erdélyi politikai elit és a Habsburg-kormányzat fő menedékhelyévé vált. Az előadásban elsősorban nagyszébeni és bécsi források alapján, a korszak elbeszélő forrásait is segítségül hívva kívánom bemutatni a katonaság jelenlétének a város hétköznapijaira gyakorolt hatását.

Szőcs Péter Levente (Szatmárnémeti, Szatmár Megyei Múzeum): *Szatmár és Németi középkori topográfiájáról*

A Szamos partján kialakult két település, Szatmár és Németi viszonylag korán a városi fejlődés útjára lépett. Legkorábbi kiváltságleveleik 1230-ból (Németi) és 1264-ből származnak (Szatmár), mindkettőt többször átírták, bővítették és megerősítették a középkor, majd a kora-újkor folyamán. A Szamos, mára már kiszáradt ága által elválasztott két város fejlődése sok ponton párhuzamos, Szatmár és Németi az eltérések ellenére is valóságos iker-településekké váltak, bár közigazgatási különállásukat egészen 1712-ig, tulajdonképpeni egyesülésük évéig megőrizték.

A két város összefonódó története és földrajzi közelségük a település szerkezetét, topográfiai elrendezését is meghatározta. Az Alföld más településeihez hasonlóan, Szatmár és Németi középkori képe mára már nem őrződött meg, a török kor háborúi során teljesen elpusztult. A középkori források pusztulása miatt a két település középkori képe többnyire csak régészeti és topográfiai megfigyelésekből rekonstruálható, amely a kora újkori képi ábrázolások és írott források visszavetítésével egészíthető ki. A két város középkori és kora-újkori topográfiájának több részletét tisztázta az eddigi kutatás, most a hiányzó összegző áttekintést kíséreljük meg.

A két város középkori topográfiájára vonatkozó források számbavételét a két város középkori fejlődésének, kiváltságainak és jogállásának változásai vázlatos bemutatása egészíti ki. A párhuzamos fejlődésből kifolyólag több lehetőség adódik az összehasonlításra és a hiányos adatsorok kölcsönös kiegészítésére. Az elsődleges rekonstrukción túl, a két város középkori topográfiája és fejlődése sajátos példáját nyújtja a kiváltságolt település polgári és egyházi intézményeinek helyzetére és a királyi (majd időlegesen földesúri) tisztviselőkkel és hivatalokkal való viszonyára.

Szögi László (Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem): *Kolozsvár városi diákok az európai egyetemeken 1526–1919*

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltárában közel két évtizede folyó kutatások eredményeként lényegében teljes képünk van az 12–20. században, 1918-ig külföldön tanult egykori magyarországi diákokról. A mellékelt táblázatból megállapítható, hogy legfrissebb ismereteink szerint 1018 olyan beiratkozót ismerünk, akik a mai Kolozsvár városából tanultak külföldi egyetemeken, a középkortól az első világháború végéig. Francia adataink még kiegészítésre szorulnak. Előadásomban a Mohács utáni korszakkal kívánok foglalkozni, mivel ismereteim szerint a középkori peregrinációról egy külön előadás fog szólni. Az adatok a középkorban és később is kiemelkedők. Kolozsvár 1525 előtt a városok között a 12. helyen áll a külföldi egyetemjárók tekintetében. 1526 és 1800 között tartotta ezt a helyét, és a 13. helyen található a hazai városok között. A hosszú 19. században, azaz 1801 és 1918 között lassú felzárkózásba kezdett, és a 20. század elején már a 9. helyen volt a magyarországi városok sorában.

Előadásomban bemutatom a peregrináció folyamatát, annak kolozsvári sajátosságait. Részletesen elemzem a külföldi tanulmányokat a legkülönbözőbb szempontok: kronológia, vallások és nemzetiségek szerinti tagolódás, a választott intézmények, a választott fakultások és szakok szerinti tagolódás, társadalmi rétegződés stb. alapján. Az adatokat statisztikai táblázatokba foglalva is bemutatom.

Az alábbiakban egy táblázatban mutatom be, hogy a kolozsvári peregrináció az egyes korszakokban milyen földrajzi irányokba mutatott.

Kolozsvári diákok beiratkozása korszakonként az európai egyetemeken.

Egyetemek	1387-1525	1526-1800	1801-1919	Összes
Bécsi egyetemek és akadémiák	99	64	321	484
Német egyetemek	6	77	189	272
Holland egyetemek	-	56	2	58
Itáliai egyetemek	14	36	2	52
Birodalmi kisebb egyetemek	2	13	32	47
Lengyel-litván-galíciai egyetemek	29	11	4	44
Svájci egyetemek	-	6	26	32
Francia egyetemek	1	3	12	16
Angol-skót egyetemek	-	4	7	11
Belga egyetemek	-	-	1	1
Román egyetemek			1	1
Összesen	151	270	597	1018

A kolozsvári diákok hazai egyetemeken folytatott tanulmányairól sajnos egyelőre csak hiányos adatokkal rendelkezünk, egyrészt a kutatások jelenlegi állása miatt, másrészt egyes fontos levéltári források pusztulása következtében. Erre a kérdésre tehát csak nagyon röviden tudok kitérni a konferencián tartandó előadásomban. Néhány adatot e tárgyban is mellékelek.

Kolozsvári diákok beiratkozása a hazai felsőoktatási intézményekben 1850 előtt.

Intézmény	Beírt 1850 ig
Balázsfalvi gkat teológia	6
Győri Jogakadémia	1
Gyulafehérvár katolikus teológia	12
Kalocsa Katolikus teológia	1
Keszthelyi Georgikon	6
Kolozsvári Jogakadémia	310
Kolozsvári Jezsuita Egyetem	24
Miskolc Református Kollégium	1
Nagyszombati Egyetem	19
Nagyváradai Jogakadémia	7 ?
Pécsi Püspöki Líceum	1
Pest Állatorvosi	2
Pesti Egyetem	72
Pozsonyi Jogakadémia	1
Szegedi Piarista Líceum	1
Összesen	464

Varga Júlia (Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára): *A jezsuita oktatás Kolozsváron a 16–18. században*

Az első egyetem-alapítási kísérlet Erdélyben: a Báthory-egyetem (1581-1605) alapításának, fennállásának körülményei

- A jezsuita iskolai hálózat kialakulása Európában (gimnáziumok, akadémiák) az ellenreformáció első hatékony fellépéseként.
- A katolikus Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király terve a kisebbségbe került katolicizmus megerősítésére Erdélyben és Lengyelországban a jezsuita rend segítségével. A rend meghívása és letelepítése Kolozsmonostoron (1579), ahol a jezsuiták gimnáziumot alapítanak.
- A rend betelepítése Kolozsvárra (1581), az ország szellemi központjába, Erdély legnagyobb unitárius központjába az első, 1580. május 18-án Vlnóban aláírt alapítólevél alapján, amelyben Báthory helyet és jövedelmet jelölt ki a jezsuiták számára. Felépül új iskolaépületük, működésüket az országgyűlés hagyja jóvá.
- A második, végleges alapítólevél (1581. május 12., Vlnó) leszögezi a jezsuiták feladatait: egyházi és állami szakemberek képzése és ezáltal a katolikus hit megerősítése; a hiányzó hazai felsőfokú képzés megteremtése egy olyan intézménnyel, amely „minden tekintetben bírja egy valódi egyetem kiváltságait”, ugyanakkor a jezsuiták jövedelmének kiegészítése további birtokadományozásokkal.
- Érvek mellett, hogy valóban egyetemi rangú volt a Báthory alapította felsőoktatási intézmény a rendtörténeti források, valamint az európai és magyar egyetemtörténet-kutatás tapasztalatai és értelmezési szempontjai alapján. A jezsuita oktatás-szervezet ismertetése európai példák alapján és annak bemutatása, hogy mi valósult meg ebből Kolozsváron. A pápai megerősítés kérdése, mint a katolikus egyetemalapítások elismerésének feltétele: a pápai megerősítést nem az akadémia, hanem a kolozsvári jezsuita szeminárium (papképző intézmény) nyerte el, amelynek alapítása az egyetem mellett (1583) beleilleszkedik a katolicizmus védvonalaként egész Európában felállított pápai szemináriumok sorozatába.
- A jezsuita rend 1588. évi kiutasítása és 1595. évi visszatérése Erdélybe. 1603-ig tartó tevékenységük e második korszakában folytatott élénk oktatási-felsőoktatási működésük bemutatása, a nemzetközi jezsuita tanári kar és új oktatási módszereik bemutatása, a diáklétszámok, az innen indult és később nevet szerzett jezsuita rendtagok példájának említése (Pázmány Péter, Körösi Ferenc, Kabos István stb.).
- Kolozsvár lakossága által 1603. június 9-én a jezsuiták és székházuk ellen intézett pogrom, és a rend végleges kiutasítása Erdélyből. Ennek politikai-vallási okai. A jezsuiták 15 éves erdélyi oktatási-hittérítési tevékenységének értékelése, az általuk működtetett 16. századi, első erdélyi egyetem jelentősége, hatása.

A jezsuiták 17. századi erdélyi tevékenysége: a kolozsmonostori gimnázium (1618-1698)

- A 17. század a református vallás és művelődésügy aranykora Erdélyben. Bethlen Gábor kálvinista fejedelem felekezeti nagyvonalúságának és a jezsuiták tanítási módszerei elismerésének köszönhetően a rend visszatér Erdélybe, ahol korlátozott és ellenőrzött keretek között ismét missziós tevékenységet folytat.
- A jezsuiták 1618-ban Kolozsmonostoron nyitnak középfokú, hatosztályos gimnáziumot, amely a fejedelemség korában az erdélyi katolikusok legjelentősebb

iskolája. A török portyázások miatt 1660-ban beköltöznek Kolozsvárra és ott nyernek engedélyt gimnáziumuk működtetésére. Ez a középiskola biztosítja a katolikus oktatás folytonosságát Erdélyben, és lehetővé teszi a 17. század végén, a megváltozott körülmények között a kolozsvári akadémia újraindítását.

- Egy újra felfedezett, fel nem dolgozott forrás bemutatása, amely a kolozsmonostori gimnázium egyetlen fennmaradt dokumentuma: az iskola Mária Kongregációjának anyakönyve, az „*Album Sodalitatis Reginae Angelorum Kolos Monostorini*”, amely 1641-től 1848-ig tartalmazza a Mária Kongregáció tagjainak, vagyis majdnem a teljes diákságnak a névsorát. Az *Album* az intézményi folytonosság bizonyítéka: folyamatos névsoraival megszakítatlanul átível az egész jezsuita korszakon (nemcsak a gimnáziumi, hanem a későbbi akadémiai korszakon is) egészen 1773-ig, sőt még a rend feloszlata után a piarista rend is használja.
- 1690-után a Habsburgok kezére jutott Erdélyben a kolozsvári jezsuiták újra az államhatalom által támogatott pozícióba kerülnek, visszanyerik birtokaikat és épületeket kapnak.

A kolozsvári jezsuita akadémia (1698-1773)

- 95 esztendei kényszerzünet után Kolozsváron a jezsuiták 1698-ban újra megnyitják akadémiajukat, a filozófia oktatásának elkezdésével. A felsőfokú képzés anyagi alapját gróf Apor István kincstartó 8000 forintos adománya teremti meg, és ugyancsak ő 30.000 forintot adományoz a jezsuita szeminárium újjáalapítására. A jezsuiták katolikus *universitasként* hirdetik magukat, vállalva a jogfolytonosságot a Báthory alapította egyetemmel. 1701-ben – állami támogatással is – újra megnyitják a szemináriumot, mint a diákok bentlakásául szolgáló intézményt.
- A jezsuita akadémiaának a többi akadémiától eltérő oktatási profiljának és szerepvállalásának bemutatása a 18. századi Erdélyben. A Rákóczi-szabadságharc után 1712-ben a teológiai kar megnyitása, majd a többségében protestáns környezetben a társadalmi elfogadottságra törekvő rend döntése az oktatás világi jellegének erősítéséről és a teológiai oktatás és kar visszafejlesztéséről. Így válik 1726-tól negyven éven keresztül az egy tanárral működő kolozsvári teológiai oktatás más egyetemek vagy szemináriumok teológiai oktatásának egyéves előkészítő lépcsőfokává. Ugyanekkor a bölcsészeti oktatás a nagyszombati vagy kassai jezsuita egyetemek színvonalán és tanárlétszámával működik és feladatának tekinti az – akár protestáns – ifjúság felkészítését a világi, közéleti pályákra.
- A kolozsvári jezsuiták 18. századi építkezései Kolozsvár arculatát meghatározó nagyszabású barokk épületegyüttest eredményeznek (akadémia, templom, szeminárium és nemesi konviktus). Az oktatás tartalma a század közepéig meglehetősen skolasztikus, ekkor azonban egyre inkább behatolnak a modern természettudományok.
- 1753-ban a felvilágosult abszolutista állam a bécsi egyetem mintájára modernizálja az egész birodalomban a jezsuita felsőoktatási intézmények – köztük a kolozsvári – szervezetét és az oktatás tartalmát, amely nyitottabb szellemiségű, gyakorlatibb lesz. Ennek bemutatása példákön keresztül. Ekkor ismeri el Mária Terézia a kolozsvári akadémiát birodalmi egyetemnek és megengedi az *universitas* cím használatát. Egy másik, most előkerült 18. századi levéltári forrás bemutatása: a kolozsvári nemesi konviktus anyakönyve, a „*Liber continens nomina et historia convictorum Claudiopoli anno 1703*”, amely a konviktusban lakó, többségében nemesi származású diák adatait tartalmazza 1703-tól 1848-ig, és hiteles képet nyújt az erdélyi katolikus főnemesi és nemesi családok generációinak iskoláztatásáról.

- A kolozsvári jezsuita akadémia/egyetem társadalmi szerepének, oktatási jelentőségének értékelése, megítélése nemzetiségi-felekezeti szempontból is. A jezsuita rend működésének utolsó éveiben a felvilágosult abszolutista államhatalomnak a felsőoktatás irányítására irányuló törekvéseinek és a kolozsvári akadémia teljes szerkezetű egyetemmé fejlesztésére irányuló terveinek bemutatása.

Weisz Attila (Kolozsvár, Művészeti és Design Egyetem): *BA 1651*

Az eddig ismeretlen kilétű személyre utaló monogram megfejtését és az óparókia, vagy a Herepei-ház építéstörténetének néhány kevésbé ismert részletét kísérelem meg bemutatni az előadásban a legújabb fal- és levéltári kutatások alapján. Az óparókia fontos eleme volt az I. és II. Rákóczi György idején a Farkas utcában kiépült református épületegyüttesnek.

Weisz Boglárka (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete): *A városi gazdálkodás a középkorban. Kolozsvár gazdasági kiváltságai*

Egy-egy város gazdasága csak akkor tudott megfelelőképpen fejlődni, ha a település bizonyos kiváltságokkal rendelkezett, melyeket a középkorban csak és kizárólag uralkodói kegyből szerezhettek meg.

A város színhelyként szolgál a termeléshez, a gazdaság szereplőinek találkozásához, a helyi és környékbeli lakosság létfenntartását biztosító fogyasztáshoz. A városi lakosság, beleértve az egyházi intézményeket is, gazdálkodása, illetőleg gazdagsága meghatározó a város gazdaságát vagy gazdálkodását tekintve. A királyi intézmények jelenléte szintén jelentősen befolyásolták a gazdasági életet a városban.

A város, mint önkormányzó testület és mint területi egység azonban nem csak megteremti az alapot a gazdaság számára, hanem irányítja és befolyásolja is azt. Adminisztratív szinten ez királyi kiváltságok megszerzésében, illetőleg megtartásában és bővítésében; helyi rendeletek meghozásában nyilvánult meg; valamint a város bevételeinek és kiadásainak biztosításával és felügyeletével a város életének pénzügyi hátterét voltak hivatottak megteremteni. Infrastrukturális szinten a városfalak, piacterek, utak, egyéb elárúsító helyek, közkutak és hasonló létesítmények kiépítésével és fenntartásával a gazdaság működésének feltételeit teremtették meg.

A városok ugyanakkor aktív tényezői is voltak a helyi, regionális vagy országos gazdaságnak helyi adottságoknak megfelelő termelőegységek működtetésével és termékeik értékesítésével, illetőleg királyi intézmények (pénzverde, vámszedőhely) bérlésével.

Ezeken felül a városi gazdálkodás teljeskörű vizsgálatához a városok egymással fenntartott gazdasági kapcsolatainak, illetőleg a város és vidék viszonyának feltérképezésére is szükség van, sőt, egyes városok esetében a Magyar Királyság határain is túl kell lépni, és a nemzetközi kapcsolatrendszer is meg kell vizsgálni. Tisztázni kell, hogy együttműködésről, összehangolt fellépésről, mellérendelt viszonyról vagy inkább versenyről volt szó, és hogy mekkora hatósugáron belül, milyen intenzitással működtek ezek az összefüggések, illetve mi gátolhatta időnként azokat.

Zsoldos Attila (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete): *Kolozsvár 1316. évi kiváltságolásának előzményei*

Az előadás két különböző megközelítésből tesz kísérletet arra, hogy számba vegye Kolozsvár 1316. évi kiváltságolásának előzményeit. Ezek egyike várostörténeti, másika pedig a politikátörténeti jellegű.

Az előadás első része áttekinti az erdélyi települések kiváltságolásának Árpád-kori fejleményeit, részint a folyamat időrendjét, részint a kiváltságolások különböző típusait tartva szem előtt. Az előadás kitér — éppen Kolozsvár példája miatt — a csak említésekből vagy utalásokból ismert esetekre is.

Kolozsvár 1316. évi kiváltságlevelének szövege ugyanakkor tartalmaz olyan részeket, amelyek a kiváltságolás politikátörténeti előzményeire utalnak. Az előadás második része ezért a 14. század elejének erdélyi politikátörténetét tekinti át, különös tekintettel mindazon részletekre, melyekről igazolható — vagy legalább gyanítható —, hogy összefüggésben állnak Kolozsvár 1316. évi kiváltságolásával.